

Izdaje

VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR

Za izdavača

mr *Stevan* STANOJEVIĆ, pukovnik, načelnik Centra
dr *Nikola* POPOVIĆ, pukovnik, zamenik načelnika Centra

Biblioteka

RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE
KNJIGA TRISTA SEDAMDESET ČETVRTA

Monografije

JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE
KNJIGA STO ŠEZDESET DRUGA

UREĐIVAČKI ODBOR

Svetozar ORO, general-potpukovnik, predsednik, dr *Slobodan* BRANKOVIĆ, potpukovnik, *Ahmet* ĐONLAGIĆ, pukovnik, dr *Vlado* IVANOVSKI, *Aleksandar* JANIĆ, general-pukovnik, dr *Petar* KAČAVENDA, *Rahmija* KADENIĆ, general-pukovnik, *Zdravko* KLANJŠČEK, pukovnik, *Metodije* KOTEVSKI, general-potpukovnik, *Ivan* MATOVIĆ, pukovnik, *Veljko* MILADINOVIĆ, general-potpukovnik, *Antun* MILETIĆ, pukovnik, *Predrag* PAVLOVIĆ, pukovnik, *Radmir* PETKOVIĆ, pukovnik, mr *Stevan* STANOJEVIĆ, pukovnik, *Žika* STOJŠIĆ, general-potpukovnik, *Ali* ŠUKRIJA, *Fabijan* TRGO, general-potpukovnik, *Petar* VISNJIĆ, pukovnik, mr *August* VRTAR, general-pukovnik, dr *Slavko* VUKČEVIĆ, potpukovnik, *Radmir* ĐONDOVIĆ, potpukovnik.

Glavni i odgovorni urednik

Radmir ĐONDOVIĆ, pukovnik

Urednik

Snežana TMUŠIĆ, profesor

Recenzenti

Miloš ŠUMONJA, general-pukovnik
Joco TARABIĆ, general-potpukovnik

Stručni redaktor

dr *Đuro* ZATEZALO

Dušan Baić

ČETVRTI KORPUS
NOV JUGOSLAVIJE

odnosno

PRVI KORPUS
NOV HRVATSKE

UDK 355.486(497.1) 4. korpus NOV Jugoslavije

BAIĆ, Dušan

Četvrti korpus NOV Jugoslavije odnosno Prvi korpus NOV Hrvatske / Dušan Baić. - Beograd : Vojnoizdavački i novinski centar, 1990 (Beograd : Vojna štamparija). - 487 str. : ilustr. ; 23 cm. - (Biblioteka Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije ; knj. 374. Monografije jedinica NOV i PO Jugoslavije ; knj. 162)

Tiraž 2000 primeraka

a) Korpusi u NOR-u - Četvrti korpus NOVJ

U monografiji 1. korpus NOV Hrvatske - 4. korpus NOVJ autor je obradio dejstva korpusa od njegovog formiranja naredbom Vrhovnog komandanta 22. novembra 1942. godine pa do kraja rata. Jedinice korpusa u vreme svog postojanja delovale su na širokom području Like, Korduna i Banije, učestvovala u neprijateljevim ofanzivama na tim područjima, te uspešnim dejstvima prenele slavu NOVJ. Pored dejstava na frontu, autor je u monografiji obradio i različite vidove organizacije i rada korpusa, partijsko-politička i druga delovanja jedinicama korpusa, kulturno-prosvetni rad, rad vojnog pravosuđa, školovanje i dr. U prilogu dat je pregled formacijskih i vanformacijskih jedinica, pregled starešina Štaba korpusa i štaba divizija, te niz autentičnih fotografija i više skica.

Uvod

Razvoj narodnooslobodilačke borbe na operativnom području 1. korpusa NOV Hrvatske do njegovog formiranja 22. novembra 1942. godine

FORMIRANJE I ORGANIZACIONI RAZVOJ 1. KORPUSA NOV HRVATSKE - 4. KORPUSA NOVJ

Naredbom vrhovnog komandanta NOVJ Josipa Broza Tita, broj 95 od 22. novembra 1942, formiranje Prvi korpus NOV Hrvatske. Njegov komandant bio je Ivan Gošnjak, a politički komesar Većeslav Holjevač.

Istom Naredbom, na području Glavnog štaba NOV Hrvatske formirane su 3 divizije NOVJ: Šesta lička, Sedma banijska i Osmo kordunaška divizija, koje su ušle u sastav Prvog korpusa NOV Hrvatske. Za komandanta Šeste ličke divizije, koju su sačinjavale 1, 2. i 9. NO brigada Hrvatske, postavljen je Srećko Manola, a za političkog komesara Rade Žigić. Komandant Sedme banijske divizije bio je Pavle Jakšić, a politički komesar Đuro Kladarin. U njenom sastavu bila je 7., 8. i 13.¹ NO brigada Hrvatske. Osmo kordunaška divizija imala je u svom sastavu 4, 5. i 6. NO brigadu Hrvatske. Njen komandant bio je Vladimir Cetković, a politički komesar Artur Turkulin.

Na dan formiranja, 1. korpus NOV Hrvatske imao je u sastavu 8 568 boraca koji su većinom bili seljaci srpske nacionalnosti.

Krajem 1942. formirana je Treća kordunaška (15. NO brigada Hrvatske) i 3. banijska (16. NO brigada Hrvatske) koje su ušle u sastav Korpusa. Pod operativnu komandu Štaba 1. korpusa NOV Hrvatske, od 4. januara 1943. god. stavljeni su i lički, kordunaški i banijski narodnooslobodilački partizanski odredi (NOPO), koji su imali 2040 boraca. Tada je korpus u svom sastavu imao 10 167 boraca i rukovodilaca, a krajem januara iste godine u njegove 3 divizije i 3 odreda bilo je 12 307 boraca naoružanih, pored puškama i automatima, i sa 364

¹ Trinaesta brigada »Josip Kraš« (kasnije 13. proleterska brigada Hrvatske »Rade Končar«) i 6. primorsko-goranska brigada, praktično nisu ni bile u sastavu 7, odnosno 8. divizije. Umjesto 13. brigade u sastav 7. divizije 26. 12. 1942. godine ušla je novoformirana 16. NO brigada Hrvatske (3. banijska), a umjesto 6. brigade u sastav 8. divizije ušla je 5. 12. 1942. godine novoformirana 15. NO brigada Hrvatske (3. kordunaška).

Vrhovni štab narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske 20. novembra 1942. mijenja naziv u Vrhovni štab narodnooslobodilačke vojske i partizanske vojske Jugoslavije - NOV i POJ. *Zbornik dokumenata i podataka o NOP jugoslovenskih naroda*, tom 2, str. 200 (u daljem tekstu *Zbornik*).

puškomitraljeza, 78 mitraljeza, 23 minobacača i 10 topova.² Navedeni odredi pod komandom i u sastavu Korpusa ostaju do 24. aprila 1943. god. kada se ponovo stavljaju pod neposrednu komandu Glavnog štaba NOV Hrvatske. Samo 13 dana prije 1. korpusa NOV Hrvatske, tj. 9. novembra 1942. godine formiran je Prvi bosanski korpus, tako da su to bile ujedno i prva dva Korpusa formirana krajem 1942. godine na teritoriju Jugoslavije, od ukupno 17 korpusa NOV Jugoslavije koji su formirani tokom narodnooslobodilačke borbe. U 1943. godini formirano je 7 korpusa, a tokom 1944. još 8 korpusa NOV Jugoslavije. Na teritoriji Hrvatske bilo ih je 5, i to Prvi, koji od oktobra 1943. nosi naziv Četvrti korpus NOV Jugoslavije, Drugi, kasnije Šesti, te Osmi, Deseti i Jedanaesti korpus.

Sa formiranjem štaba Prvog korpusa NOV Hrvatske prestala je funkcija Štaba Prve operativne zone Hrvatske (Lika, Kordun, Banija), a na teritoriji Hrvatske ostali su i dalje u funkciji štabovi 2, 3, 4. i 5. operativne zone Hrvatske.

Početak februara 1943. godine, za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive, 7. banijska divizija izuzeta je iz sastava 1. korpusa NOV Hrvatske i stavljena u sastav operativne grupe, pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOVJ i POJ. U sastav Korpusa ona se vraća u vremenu od 1. do 8. septembra 1943. bez svojih 3700 boraca i rukovodilaca koji su junački pali u borbi na Neretvi i Sutjesci. U vrijeme njenog odsustva na Baniji su, pored odreda, formirane i dvije nove brigade koje su popunile sastav ove divizije koja se na Baniju vratila sa samo 550 boraca.³

Od 27. juna 1943. godine u sastav Korpusa ulazi novoformirana Unska operativna grupa sastava: 4. banijska i 8. krajiška brigada i tri bataljona Kordunaškog NOP odreda — ukupno oko 2.540 boraca i starješina. Povratkom 7. banijske divizije (11. septembra 1943. godine), radi njene popune, Unska operativna grupa se rasformira, da bi se naredbom Glavnog štaba NOV Hrvatske ponovo formirala 2. februara 1944. godine i po drugi put rasformirala krajem februara 1945. godine.

U sastav 1. korpusa NOV Hrvatske, početkom septembra 1943. godine, ponovo ulaze NOP odredi, i to: Banijski, Kordunaški, Plaščanski, Karlovački i Cazinski, a 30. januara 1944. godine od Kordunaškog, Plaščanskog i Karlovačkog NOP odreda formira se grupa NOP odreda. Iz sastava 1. korpusa NOV Hrvatske izlazi 6. lička divizija 18. novembra 1943. i ulazi u sastav 1. proleterskog korpusa. Krajem januara 1944. u sastav Korpusa ulazi novoformirana 34. divizija. Od maja 1943. godine pa do formiranja 34. divizije, pod operativnom komandom Štaba 1. korpusa NOV Hrvatske, bila je povremeno i 13. primorsko-goranska divizija.

Tako je 1. korpus NOV Hrvatske, početkom februara 1944, imao u svome sastavu: 7, 8. i 34. diviziju, Unsku operativnu grupu, grupu

Admiral flote Branko Mamula, *Prvi korpus NOV Hrvatske i njegova dejstva u jesen 1942. i zimu 1943. godine*, Historijski arhiv Karlovac (dalje: HAK), Zb. 17, str. 147.

³ Milutin Omazić, *O nekim borbama 7. banijske divizije u 4. i 5. neprijateljskoj ofanzivi*, HAK, Zb. 17, str. 250.

NOP odreda, haubički divizion, diverzantski i pontonirski bataljon, auto-četu, i četu za vezu. Mjesec dana kasnije (7. marta 1944. godine) formirana je i Korpusna vojna oblast koja je obuhvatala banijsko, kordunaško, karlovačko, žumberačko, pokupsko-turopoljsko i bihaćko vojno područje, tako da je Štab korpusa imao operativnu i vojno-teritorijalnu ulogu.

Štab korpusa imao je operativni i obavještajni odsjek, odsjek za naoružanje, intendanturu, sanitet i vojni sud, dok je Korpusna vojna oblast, pod komandom zamjenika komandanta Korpusa Stanka Bjelajca, imala: odsjeke za mobilizaciju, saobraćaj, ekonomiju, sanitet, zaštitu naroda i vojni sud.

Prema naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1 korpusa NOV Hrvatske 7. oktobra 1943. godine mijenja naziv u 4. korpus NOVJ sastava: 6, 7. i 8. divizija, banijski, kordunaški, plaščanski, karlovački i cazinski NOP odredi. Istom naredbom i 2. korpus NOV Hrvatske mijenja naziv u 6. korpus NOVJ, a formiran je i 8. korpus NOVJ.⁴ Naziv — udarni — 4. korpus NOVJ je dobio 2. januara 1945.

Od formiranja 22. novembra 1942. godine 1. korpus NOV Hrvatske je i najduže ratovao, tj. do konačnog oslobođenja zemlje 15. maja 1945. godine. On je bio prva i najveća partizanska operativno-strategijska jedinica čiji su sastav činili iskusni ratnici, starješine i borci iz operativnih divizija i u najvećem broju partizani od prvih ustaničkih dana 1941. godine koji su uspješno i kontinuirano razgarali NOP daleko šire od svoga vojno-operativnog područja. To je bila takva snažna operativna grupacija sa kojom su se mogli rješavati najvažniji zadaci rata i revolucije.⁵

Naređenjem Glavnog štaba JA za Hrvatsku, 4. korpus NOVJ rasformiran je 15. maja 1945. godine, a njegove jedinice ušle su u sastav 4. armije, i dijelom stavljene na raspolaganje Glavnom štabu JA za Hrvatsku.

Karakteristike operativnog područja Korpusa

Do odlaska 6. ličke divizije s područja Like novembra 1943. godine, operativno područje 1. korpusa NOVH bila je teritorija Like, Korduna, Banije, Pokuplja, Turopolja, Žumberka, Cazinske krajine, dio Gorskog kotara i dio Dalmatinske zagore.

To je središnji, južni dio teritorije Hrvatske, jedna od najznačajnijih operativnih prostoriya jugoslovenskog ratišta, u neposrednoj blizini Zagreba, na komunikacijama koje vode Posavinom, dolinom rijeke Une i od Zagreba preko Karlovca — Siska prema Slavoniji, Bosni i Dalmaciji, kao i od Karlovca prema Lici, Sloveniji, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju.

Na istoku se prostire do Dubice, a zatim sjeverno od Dubice uzvodno rijekom Savom do ušća Krke i dalje na zapad hrvatsko-slove-

5 Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 361.

Dr Đuro Zatezalo, *1. hrvatski korpus NOVH*, HAK, Zb. 17, str. 100

načkom granicom do Metlike, te na jug rijekom Kupom do Vinice i rijekom Dobra do Ogulina, a zatim obuhvatajući teritoriju Like proteže se od izvornog dijela rijeke Une i njenom dolinom do Dubice.

To područje obuhvata 15.302 km² (Hrvatska ima 56.538 km²), i prema popisu iz 1931. godine imala je oko 728.000 stanovnika (Hrvatska je imala 3.785.455 stanovnika). Na toj operativnoj prostoriji živelo je raznoliko stanovništvo: Srbi, Hrvati, Muslimani i nešto Židova. Hrvati su živeli pretežno u gradovima, Srbi u malim seoskim naseljima, a Muslimani u Cazinskoj krajini. Vangradska naselja su činila gro slobodne teritorije, te će srpsko stanovništvo biti glavni nosilac NOR-a za sve vrijeme rata.⁶

Prema reljefu to je pretežno talasasto brežuljkasto brdsko područje na 300—400 m/nv, sem Like gde je pretežno kraška visoravan na 500—600 m/nv. Dok se u Lici kao najviši predjeli ističu Velebit (1.758) i Mala kapela (1.280) i Plješevica (1.657), to je na Kordunu Petrova gora (507) i na Baniji Zrinska gora — Samarica (616). Žumberačko-pokupska oblast obuhvata brdski sklop Žumberka (1.118) i niziju Pokuplja i Turopolja između Save i Kupe. Zapadno od Karlovca, južno od reke Kupe i donjih tokova Dobre i Mrežnice takođe je talasasto, brežuljkasto zemljište, kao i Cazinska krajina između rijeka Une i Gline.

Klima je umjereno-kontinentalna sa obilnim (1.150 mm) prosječnim godišnjim padavinama. U toku ratnih godina naročito su se isticale jake i duge zime sa velikim snijegom i niskim temperaturama — do minus 25 stepeni, što je posebno pričinjavalo poteškoće zbog slabo odjevenih boraca i narodu koji je ostao bez svojih domova u Baniji, Kordunu i Lici.

Cjelokupno korpusno operativno područje pokriveno je dobrim dijelom listopadnom šumom i niskim rastinjem (šikare), a Lika crnogoricom, dok su znatne površine pod pašnjacima. Bila je to pretežno poljoprivredna oblast (ratarstvo, voćarstvo, stočarstvo), dok je u Lici stočarstvo imalo veći značaj od ratarstva. Plodno zemljište prostiralo se po dolinama rijeka i potoka, a u Lici u tri veća kraška polja: Ličko, Krbavsko i Gacko i više manjih polja. I pored svih ratnih razaranja i pljačke od strane neprijatelja, ova teritorija je sa vrijednim narodom odanim NOP-u uspjevala da za vrijeme četvorogodišnjeg rata hrani narod i njegove borce, a znatna pomoć pružana je i narodu Dalmacije i Hrvatskog primorja.

Dok se u Lici, pored Plitvičkih jezera, ističu rijeke ponornice, to se na ostalim dijelovima područja nalaze veće rijeke: Glina, Una, Kupa, Korana, Mrežnica i Dobra. Te rijeke bile su dobre prirodne prepreke u odbrani, ali je bilo i poteškoća u prelazanju pomoću oskudnih plovnih sredstava.

Od glavnih komunikacija treba istaći željeznički saobraćaj na prugama: Zagreb—Sisak—Sunja—Dubica; Sunja—Kostajnica—Dvor na Uni—dolinom Une—Bihać i dalje preko Knina za Split; Zagreb—Karlovac—Ogulin—Rijeka; Karlovac—Plaški—Vrhovine—Gospić—Knin; Karlovac—Metlika—Ljubljana i Karlovac—Glina—Sisak.

⁶ Gen. puk. Stevan Ilić, *Operativno-strategijska procjena prostorije na kojoj je djelovao 1. korpus Hrvatske* (4. korpus NOVJ) u toku NOR-a, HAK, Zbornik 17, str. 157.

Ove željezničke saobraćajnice bile su glavno poprište borbi; neprijatelj je želeo da ih sačuva za svoje potrebe, a za NOV da ih uništi i onesposobi za saobraćaj neprijateljevih jedinica.

Već početkom 1942. godine iz saobraćaja je izbačena željeznička pruga Karlovac—Vrginmost—Glina, (kordunaško-banijska pruga), a početkom 1943. iz upotrebe je izbačena i željeznička pruga Oštarije—Plaški—Vrhovine—Gospić—Gračac —Knin (lička pruga). Ostale pruge bile su izložene sve vrijeme rata partizanskim diverzijama i često je na njima bio prekidan saobraćaj.

Ostalu saobraćajnu mrežu sačinjavali su makadamski putevi koji su uglavnom povezivali kotarska (sreska) i opštinska mjesta, i seoski putevi bez tvrde podloge. Nije bilo nijednog asfaltnog puta. Svi su bili meta diverzantskih partizanskih akcija, kako bi se onesposobili za potrebe neprijatelja, rušenjem mostova, propusta i obrušavanjem zemljišta.

Od glavnih kotarskih (sreskih) i opštinskih mjesta treba istaći, u Lici: Gospić, Donji Lapac, Srb, Otočac, Udbinu, Korenicu, Brinje, Gračac, Perušić; u Kordunu: Slunj, Vojnić, Vrginmost, Veljun, Perjasicu; u Baniji: Glinu, Petrinju, Kostajnicu, Dvor na Uni, Klasnić, Žirovac; u Cazinskoj krajini: Cazin, Veliku Kladašu, Vrnograč, Bužim; u Prokuplju: Pisarovinu, Kupinec, Pokupsko, Rečicu; u Žumberku: Jastrebarsko, Krašić, Samobor, Sošice, te Karlovac, Ozalj, Bosiljevo, Dugu Resu, Gornje Dubrave, kao i Ogulin i Plaški. Sve su to bila uglavnom administrativna kotarska (sreska) i opštinska sjedišta, bez razvijene industrije, a sa sitnim zanatstvom.

U cjelini, to je ravničarsko-brežuljkasto-brdsko i djelimično planinsko područje sa šumama, šumarcima, pašnjacima, oranicama i voćnjacima, pitomo, dobrim dijelom rijetko naseljeno i povezano slabim, ali prohodnim putevima. To područje, sa svim karakteristikama zemljišta, pruža dobre i loše mogućnosti vođenja borbenih dejstava, kako odbrambenih, tako i napadnih operacija.

»Područje Korduna, Banije i Like u prvim počecima razvoja NOP-a i dugo kasnije predstavljalo je jedno od centralnih žarišta i okosnicu širenja borbe u Hrvatskoj. Istovremeno, ono je imalo istaknuto mjesto u povezivanju oružane borbe naroda Hrvatske sa borbom u Bosni i Sloveniji. U manjem ili većem opsegu ovo je područje tokom cijelog rata imalo nemali značaj u formiranju oružane snage revolucije i njenih institucija od vitalnog interesa za čitavu Hrvatsku. S obzirom i na zaoštrene nacionalne suprotnosti i masovne ustaške zločine nad srpskim narodom ovi krajevi su imali posebno važnu ulogu u stvaranju i razvijanju bratstva i jedinstva hrvatskog, muslimanskog i srpskog naroda. U ovim krajevima još 1940. godine formirani su okružni komiteti KPH za Karlovac, OK KPH za Liku, te njihovi kotarski komiteti KP koji su objedinjavali rad brojnih partijskih organizacija u kojima je aprila 1941. godine djelovalo 1.114 članova Partije. Ta snaga KP Jugoslavije u ovim krajevima i masovno učešće naroda u ustanku

omogućilo je kontinuirano razvijanje NOP-a na Kordunu, Baniji i Lici i daleko šire van njihovog područja». ⁷

Pošto se nalazilo u centralnom dijelu NDH, i u neposrednoj blizini glavnih mjesta, gdje su Nijemci, Italijani, ustaše, domobrani i oružnici imali svoje jače snage (Zagreb, Karlovac, Sisak, Kostajnica, Dvor na Uni, Bihać, Cazin, Ogulin, Otočac, Gospić), a i zbog razvijenog narodnooslobodilačkog pokreta, ovo područje bilo je stalna meta neprijateljevog napada. Područje je bilo u njemačkoj i italijanskoj interesnoj sferi, koju je dijelila demarkaciona linija: Samobor—Petrinja—Glina—Bosanski Novi.

Vojno operativno područje Korpusa ne samo da je bilo po prostoru veliko nego je tokom rata imalo i vrlo veliki strateški značaj. Veliki dio te teritorije (Lika, Kordun, Banija, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Pokuplje, Žumberak i Cazinska krajina), bio je krajem 1942. godine oslobođen, pa su je njemački komandanti nazivali »Titovom državom«.

Okupatorsko—kvislinške oružane snage i njihov raspored na operativnom području Korpusa

Nakon kapitulacije Jugoslavije i njenih oružanih snaga aprila 1941. godine, glavnina njemačkih oružanih snaga povučena je radi pripreme za napad na Sovjetski Savez, a u Jugoslaviji su zadržane četiri divizije na području Srbije, Bosne, Hrvatske i Srema. Od ove četiri divizije tri su se nalazile u Srbiji (704, 714 i 717), a četvrta 718. divizija nalazila se na teritoriji novostvorene tzv. Nezavisne Države Hrvatske, uglavnom u Bosni i Hrvatskoj sjeverno od rijeke Save i u Sremu sa štabom u Banjoj Luci. Na području koje su anektirali Nemci, kao u Sloveniji i Banatu, nalazilo se i nekoliko bataljona za osiguranje, te policijske, žandarmerijske i druge jedinice. U Prekomurju i Međumurju nalazili su se dijelovi 3. mađarskog korpusa, u Baranji 4. korpusa i Bačkoj 5. mađarskog korpusa. U Makedoniji i u jugoistočnoj Srbiji nalazila se 5. bugarska armija.

Dio italijanskih oružanih snaga koje su učestvovalе u aprilskom ratu 1941. godine povučen je u Italiju, a glavnina je zadržana u Jugoslaviji. Njihova 2. armija sa četiri korpusa (5, 6, 11. i brzi »Čelere«) i tri samostalna puka držala je teritoriju Slovenije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske južno od demarkacione linije koja je, uglavnom, išla pravcem: Vrh (na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici) — Lučnice—Ježica—Litija—Cerklje—Samobor—Petrinja—Glina—Bosanski Novi—Sanski Most—Mrkonjić Grad—D. Vakuf—Sarajevo—Ustiprača—Priboj—Priboj—Orlova Cuka—Šar Planina—Tetovo—Ohridsko jezero—Prespansko jezero.

Peti armijski korpus bio je dislociran u Hrvatskoj (Lika, Gorski kotar, Hrvatsko primorje) i to sa divizijom »Lombardija« na području

⁷ Dr Đuro Zatezalo, *Narodna vlast na Kordumu, Baniji i Lici*, Karlovac, 1978, str. 19—21.

Delnica, Novog i Vrbovskog, a sa divizijom »RE« na području Senj, Otočac, Udbina, Gospić. Šesti armijski korpus nalazio se glavnim snagama u Dalmaciji, a manjim u Hercegovini i Bosni. Snage 11. korpusa bile su na teritoriji Slovenije, koju su Italijani anektirali 1941. godine. Brzi korpus »Celare« sa 1. brzom divizijom »Eudjenijo di Savoja« nalazio se u Karlovcu, Ogulinu, Plaškom, Jastrebarskom i Topuskom, dok se 2. brza divizija »Emanuele Filiberto Testa di Ferro« nalazila u Sloveniji (Ilirska Bistrica, Sv. Petar).

Na teritoriji 2. italijanske armije nalazile su se i znatne snage granične straže pod komandom 5. i 11. armijskog korpusa, kao i oko 50 raznih samostalnih bataljona za ojačanje i posebne zadatke (karabinjerski, finansiski, crnih košulja i drugi). Ostale italijanske snage nalazile su se u Crnoj Gori, Kosovu i Metohiji i delom u Makedoniji.

Oružane snage tzv. Nezavisne Države Hrvatske koje su se počele formirati u toku aprilskog rata 1941. godine od ustaških emigranata, te pripadnika Hrvatske građanske i seljačke zaštite, koju je prije rata stvorila Hrvatska seljačka stranka i vojnih obveznika, sastojale su se od domobranstva, oružništva i ustaške vojnice.

Domobranstvo je bilo organizovano u pet divizijskih područja (krajem oktobra 1941. godine preimenovana u divizije) i to: *Savsko* — na prostoru Zagreba, Karlovca i Bjelovara, *Osječko* — na prostoru Osijeka, Vinkovaca i Slavonske Požege, *Bosansko* — na prostoru Sarajeva, Tuzle i Travnika, *Vrbasko* — na prostoru Banja Luke, Siska i Otočca i *Jadransko* na prostoru Mostara, Trebinja i Knina. Osim 15 pukova u pet navedenih divizijskih područja (označenih rednim brojevima, sa sjedištima u pomenutim mjestima), domobranstvo je imalo 10 artiljerijskih diviziona, 15 dopunskih bataljona, jednu graničnu brigadu prema Srbiji i Crnoj Gori, tri samostalna puka, nekoliko samostalnih bataljona i diviziona, manji broj aviona i druge manje jedinice i ustanove.

Oružništvo je imalo 4 puka, čiji su štabovi bili u Zagrebu, Kninu, Banjoj Luci i Sarajevu. Ustaška vojnica bila je organizovana po uzoru na fašističke jedinice, a imala je veći broj četa, bataljona i brigada na celoj teritoriji NDH.

Od navedenih okupatorsko-kvislinških oružanih snaga, na operativnom području 1. korpusa NOV Hrvatske nalazile su se uoči narodnog ustanka, 27. jula 1941. godine, italijanske snage i snage Nezavisne Države Hrvatske. Od italijanskih oružanih snaga bila je divizija »RE« na prostoru Senja, Otočca, Udbine i Gospića i 1. brza divizija »Eudjenijo di Savoja« korpus »Čelere« na prostoru Ogulina, Plaškog, Karlovca, Jastrebarskog i Topuskog. Od domobranskih jedinica 3. pješadijski puk nalazio se u Karlovcu, a jedan njegov bataljon u Ogulinu, 11. pješadijski puk bio je u Sisku sa jednim bataljonom u Petrinji i 12. pješadijski puk u Otočcu sa jednim bataljonom u Gospiću.

Do početka narodnog iptanka ustaške satnije (čete) u Baniji, Kordunu i Bosanskoj krajini bile su stavljene pod zapovjedništvo ustaškog pukovnika Tomislava Rolfa, čije je sjedište bilo u Glini, a u

Lici pod komandom ustaškog pukovnika Jure—Juce Rukavine. Od formiranih ustaških satnija, 1. se nalazila u Slunju, 2. u Vojniću, 3. u Vrginmostu, 4. u Topuskom, 5, 6. i 7. u Glini, 8. po dijelovima u Cazinu, Velikoj Kladuši, Vrnograču i Bužimu, 9. pripremna satnija u Petrinji i 10. pripremna satnija u Kostajnici. U Lici, u Gospiću nalazila se jedna bojna od oko 400 ustaša, a po vod od po 30 do 40 ustaša nalazio se u Otočcu, Janjči, Udbini i Medaku, a po jedna desetina u Kosinju, Perušiću, Pazarištu, Bilaju i Lovnicu. U Gračacu i Ogulinu nalazile su se po jedna satnija od oko 200 ustaša. Brojčano jače ustaške domobranske i oružničke snage bile su u Sisku, Petrinji, Karlovcu, Pokuplju i Žumberku.

Od četiri oružnička (žandarmerijska) puka, 1. oružnička pukovnija sa sjedištem u Zagrebu imala je devet krilnih oružničkih zapovjedništva, a tri su bila na operativnom području 1. korpusa NOV Hrvatske i to u Ogulinu, Gospiću i Petrinji.

Krilnom oružničkom zapovjedništvu u Ogulinu bila su potčinjena četiri oružnička voda, i to: vod u Ogulinu sa postajama u Generalskom Stolu, Josipdolu, Modrušu, Tounju—Zdencima, Plaškom i Ličkoj Jasenici; vod u Slunju sa postajama u Cetingu, Veljunu, Primišlju, Rakovici, Novoj Kršlji, Vojniću, Krnjaku, Vukmaniću, Krstinji i Perjasici. Treći i četvrti oružnički vod pokrivali su dio teritorije Gorskog kotara i Slovenije uz rijeku Kupu.

Krilnom oružničkom zapovjedništvu Gospić bila su potčinjena četiri oružnička voda, i to: vod u Gospiću sa postajama u Širokoj Kuli, Medaku, Brušanu, Perušiću, Janjči, Kosinju, Pazarištu, Podlapcu, Buniću i Korenici; vod u Gračacu sa postajama u Lovincu, Gornjoj Ploči, Bruvnu, Otriću, Vrelu, Udbini, Donjem Lapcu, Nebljusima, Doljanima i Srbu; vod u Otočcu sa postajama u Donjem Sincu, Vrhovinama, Dabru, Brlogu, Vratniku, Plitvičkim jezerima, Brinju, Jezeranama i Krasnu, i vod u Senju sa postajama u Dalmaciji.

Krilnom oružničkom zapovjedništvu Petrinja bila su potčinjena tri oružnička voda, i to: vod Petrinja sa postajama u Bijelniku, Gori, Glini, Gornjem Klasniću, Kraljevčanima, Malom Gradcu, Obijaju, Vrginmostu, Topuskom, Boviću, Kostajnici i Mečečanima; vod Karlovac sa postajama u Dugoj Resi, Ozlju, Mahičnom, Neretiću, Draganiću, Jurovskom Brodu, Pisarovini, Lasinji, Pokupskom i Bariloviću i vod Sisak sa postajama u Letovaniću, Lekeniku, Gušću, Velikoj Gorici, Odri, Sunji, Dubici i Crkvenom Boku.⁸

Prema iznetim podacima vidi se da su do 27. jula 1941. godine, na operativnom području 1. korpusa NOV Hrvatske bile dvije italijanske divizije, tri pješadijska domobranska puka, 13 ustaških satnija (četa) i 8 oružničkih (žandarmerijskih) vodova. Sa početkom oružanog narodnog ustanka sastav neprijateljevih snaga je ostao isti, ali se njihovo brojno stanje uvećalo sa posjedovanjem i drugih za njih važnijih mjesta i sela, shodno razvoju u NOB i partizanskih jedinica.

⁸ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945.*, Vojnoistorijski insitut, knj. 1, Beograd 1957 i Mladen Colic, *Tzv. NDH 1941*, Beograd 1973.

RAZVOJ NOB OD USTANKA DO FORMIRANJA 1. KORPUSA NOV HRVATSKE - 22. NOVEMBRA 1942. GODINE

Narodna revolucija u Hrvatskoj se razvijala pod rukovodstvom Centralnog komiteta KPJ i druga Tita, te ima sve osnovne karakteristike ustanka i borbe u ostalim dijelovima Jugoslavije, ali je u sprovođenju jedinstvene linije, u okupljanju narodnih masa i organizovanju oružane borbe u Hrvatskoj, bilo i određenih specifičnosti.

Još u toku aprilskog rata u Zagrebu je 10. aprila 1941. godine održan sastanak Centralnog komiteta KPJ na kome je donijeta odluka da se nekoliko njenih članova uputi u Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Srbiju sa zadatkom da preko partijskih organizacija pojačaju otpor naroda i vojske protiv fašističkih napadača i da prenesu direktive o čuvanju organizacionog jedinstva Partije i o potrebi da komunisti izbjegavaju zarobljeništvo i sklanjaju oružje. Osim toga, na ovome sastanku, je rešeno da se obrazuje Vojni komitet s Titom na čelu, kao vojno rukovodstvo u borbi protiv neprijatelja i da sjedište Politbiroa CK RPJ bude u Beogradu.

Nekoliko dana poslije ovoga sastanka CK KPJ je izdao proglas jugoslovenskim narodima u kojem je ukazano na stanje u zemlji nastalo napadom fašističkih sila, osudio ustašku NDH, dao moralnu podršku pripadnicima jugoslovenske vojske koji pružaju otpor napadaču, osudio izdaju i raspirivanje bratoubilačke borbe i ukazao na mogućnost borbe u novonastaloj situaciji, ukazujući na perspektivu stvaranja nove nezavisne i slobodne bratske jugoslovenske zajednice.

Nakon kapitulacije Jugoslavije i njenih oružanih snaga u Zagrebu je početkom maja 1941. godine Centralni komitet KPJ održao savjetovanje na kojem je sagledan aprilski slom i stanje stvoreno okupacijom i podjelom Jugoslavije. Na ovome savjetovanju je zaključeno da Komunistička partija radi na okupljanju svih naroda Jugoslavije za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, te protiv raspirivanja nacionalne mržnje i izazivanja bratoubilačke borbe. Zatim, da se radi na učvršćivanju i širenju partijskih organizacija u gradovima i selima i da se pri svim partijskim rukovodstvima obrazuju vojni komiteti sa zadatkom da se sprovedi i priprema za oružanu borbu. Vojni komiteti negde su nazivani vojnim komisijama, a pri CK KP Hrvatske — operativnim partijskim rukovodstvima.

Osnovni zadaci vojnih komiteta bili su prikupljanje oružja, municije i sanitetskog materijala, vojna obuka omladinaca i pružanje prve pomoći, te organizacija udarnih i diverzantskih grupa u gradovima i selima radi izvođenja diverzija i sabotaze. Ove borbene grupe bile su jezgro budućih partizanskih odreda.

Na osnovu zaključka i zadataka sa majske savjetovanja otpočeo je intenzivan organizacioni, politički i agitaciono-propagandni rad partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a radi pripreme za oružanu borbu. U tu svrhu je i Centralni komitet KPH sredinom juna 1941.

godine izdao poziv i saopćenje sa kojima se obraća narodu i omladini Hrvatske, Srbima, seljacima, radnicima i vojnicima. U zaključku saopćenja se kaže:

»Vi, koji ste se razočarali u izdajnika Mačeka, Vi, koji ste se nadali u Pavelića, i koji ste se razočarali u tog tuđinskog slugu, Komunistička partija Hrvatske poziva vas da pod njenim vodstvom pođete u borbu za oslobođenje Hrvatske od tuđega i domaćeg jarma, u borbu za bolju i ljepšu budućnost vas i vaših sinova«.

Sa napadom fašističke Njemačke na Sovjetski Savez, 22. juna 1941. godine, stvoreni su osnovni uslovi da se što prije otpočne sa oružanom borbom. U vezi sa novonastalom situacijom i rezultatom dvomjesečnih priprema partijskih organizacija, Centralni komitet KPJ će se ponovo oglasiti proglasom u kojem se komunisti, radnička klasa i narod pozivaju u boru protiv fašističkog agresora.

Nakon nekoliko dana, 27. juna 1941. godine na sednici CK KPJ odlučeno je da dio članova Centralnog komiteta pođe na teren radi rukovođenja narodnim ustanokom, a istovremeno je obrazovan Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije u čiji sastav su ušli članovi Politbiroa CK KPJ, a drug Tito je preuzeo i dužnost komandanta partizanskih odreda Jugoslavije. Na istorijskoj sednici CK KPJ održanoj u Beogradu 4. jula 1941. godine odlučeno je da odmah otpočne opšti narodni ustanak i da ranije organizovane oružane grupe — tada kao partizanski odredi — stupe u akciju, uništavajući sve što bi moglo koristiti neprijatelju. Izdat je i proglas narodima Jugoslavije 12. jula 1941. godine u kojem se, pored ostalog kaže:

»Narodi Jugoslavije: Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Mačedonci i drugi!... Vi ste bili pobeđeni u ratu, ali niste pokoreni. Slavne tradicije borbe za pravdu i slobodu vaših dedova ne smiju biti zaboravljene. Sada je vreme da pokažete da ste dostojni potomci svojih slavni predaka. Sada je vreme, sada je kucnuo čas da se dignete svi kao jedan u boj protiv okupatora i njegovih domaćih slugu, naših naroda....¹⁰

Na osnovu direktiva i proglašenja Centralnog komiteta KPJ pripreme za početak ustanka bile su već gotove ili su se nalazile u završnoj fazi tamo gde su bile i radile partijske organizacije. Pripreme za oružani narodni ustanak u Hrvatskoj, pod rukovodstvom Komunističke partije Hrvatske, počele su u vrijeme prvih dana uspostave vlasti NDH.

Na Kordunu, Baniji i Lici snage partijskih organizacija, njena organizovanost, umešnost u rukovođenju i masovnost naroda u ustanak uslovlila je nepriznavanje okupatorsko-ustaške vlasti već u maju i junu i stvaranje prvog oslobođenog teritorija krajem jula 1941. godine.

Partijsko rukovodstvo NOP Hrvatske, koje se nalazilo u ovim krajevima 1941. godine, prenosilo je ovdje stečena iskustva u susjedne krajeve Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Cazinske krajine, Pokup-

⁹ Zbornik, tom 5, knj. 1, dok. 2 i 3.

¹⁰ Zbornik, tom 1, knj. 1, str. 18—21.

lja, Žumberka i dalje što je poticajno djelovalo na razvoj ustanka i stvaranje prvih organa narodne vlasti na oslobođenoj teritoriji Hrvatske.¹¹

Ustankom je rukovodilo Operativno partijsko rukovodstvo Centralnog komiteta KPH, preko partijskih organizacija i članova CK KPH koji su upućeni na pojedina područja Hrvatske radi sprovođenja odluke o otpočinjanju ustanka. Posebnu pomoć Centralnom komitetu KPH pružio je Edvard Kardelj, član Politbiroa CK KPJ, krajem jula i početkom avgusta 1941. godine. Osim toga, i CK KPJ i Glavni štab NOPOJ je, u toku avgusta i početkom septembra 1941. godine, uputio rukovodstvu Hrvatske pet direktivnih pisama u kojima su date smernice za organizaciju i razvoj ustanka, a naročito da se spriječi opasnost od bratoubilačkog rata. Ustanak, za čiji početak je određen 27. juli 1941. godine, razvijao se postupno sa razvojem partizanskih jedinica, organa narodne vlasti i svih drugih organizacija (Narodni front, Antifasistički front žena, organizacija omladine i pionira).

Radi boljeg pregleda razvoja ustanka i NOB na operativnom području 1. korpusa NOV Hrvatske, do njegovog formiranja, prikazati ću kratko njegov tok u Lici, Kordunu, Baniji, Žumberku i Pokuplju, Gorskom kotaru i Cazinskoj krajini.

Razvoj ustanka i NOB-a u Lici do formiranja Korpusa

Od aprila do juna 1941. godine na teritoriji Like uspostavljena je vlast NDH: velike župe, kotarske oblasti, općinska poglavarstva, ustaški stožeri, logori, tabori i rojevi. Oko 30 oružničkih postaja sa oko 230 oružnika (žandara), oko 600 ustaša, 12. domobranski pješadijski puk (u Otočcu i Gospiću) sa oko 1500 domobrana i oko 500 naoružanih civila (zvani: naoružani seljaci, domaće ustaše, seoska ustaška milicija, divlje ustaše) — to su bile oružane snage nove ustaške vlasti — ukupno oko 2 830 oružnika, ustaša, domobrana i naoružanih civila. Talijani su imali svoje garnizone u Otočcu i Brinju, Korenici, Udbini i Gospiću.¹²

Ustaška vlast u Gospiću uspostavljena je 10. aprila 1941, poslije podne. Još u Zagrebu nije stigao poglavlak Ante Pavelić, a u Gospiću je formiran Pomoćni ustaški odred na čelu sa ustašom, trgovcem, Juricom Frkovićem kao izvanrednim ustaškim povjerenikom za Liku. Isto veče, 10. aprila, počela su hapšenja viđenijih Srba prije svega profesora, učitelja, sveštenika, trgovaca i imućnijih seljaka, te komunisti i skojevaca bez obzira na nacionalnu pripadnost. Na zgradu žandarmerijske čete u Gospiću izvješana je njemačka zastava i hrvatska trobojnica. Četa žandarmerije je raspuštena, Srbi žandari protjerani, a žandarima Hrvatima priključili su se oružnici iz ustaških redova. U nekoliko narednih dana uspostavljeni su ustaški povjerenici u općinama

¹¹ Dr Đuro Zatezalo, *Prilog izučavanju izgradnje narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943*,

¹² str. 3

Zbirno iz radova u zbornicima: *Lijfë u NOB-u 1941*, i 6. *proleterska lička divizija »Nikola Tesla*

Izvanredne ustaške povjerenike u većim oblastima imenovao je Hrvatski ustaški nadzor, a od maja 1941. Glavni ustaški stan u Zagrebu.

kotara Gospić. Na čelo Župe Gacka i Lika postavljen je već navedeni Jurica Frković, ustaški emigrant i organizator masovnih zločina nad srpskim narodom i drugim rodoljubima. Ubrzo su se razvile i vojne formacije: ustaška vojnica, domobranstvo, oružništvo i naoružani civili Hrvati. Na sličan način ustaška vlast uspostavljena je tokom maja i u drugim kotarevima Like.

Pojedinačni, a zatim masovni ustaški zločini nad srpskim narodom bili su iznenadni i drastični, kako po širini i načinu primjene, tako i po broju žrtava. U Gospiću se formirao ustaški koncentracioni logor, a odmah u junu i ustaški logor Jadovno na Velebitu, čuven po svireposti. U Gospiću su stizali transporti vozova iz raznih krajeva Hrvatske, Bosne, Hercegovine, Vojvodine i dijelova Srbije sa po 80—90 ljudi u vagonima za stoku koju su iz sabirnih logora i kaznionice u Gospiću otpremani na Jadovno, ubijani batovima i noževima i bacani poluživi u jame Velebita, kao što je bila Šaranova jama. Ne računajući brojne žrtve iz navedenih krajeva, samo u prva 4 mjeseca ustaških zločina, tj. od 10. aprila do 10. avgusta 1941. godine, u Lici je usmrćeno više od 4500 Srba od kojih do početka ustanka 2 000 ljudi, žena i djece.¹⁴

Istovremeno, ustanak u Lici pripremala je i pvela Komunistička partija Jugoslavije, koja je ovdje neposredno pred početak drugog svjetskog rata imala 240 članova koji su djelovali u organizaciji već formiranih kotarskih komiteta KPJ za Gospić, Korenicu, Udbinu, Donji Lapac, Gračac, Otočac i Perušić čiji je rad objedinjavao Okružni komitet KPJ za Liku, izabran na Prvoj okružnoj konferenciji održanoj 18. avgusta 1940. godine na Plitvicama. Oružani narodni ustanak u Lici počeo je 27. jula 1941. napadom na žandarmerijsku stanicu u Srbu. Bilo je to prvo opštinsko mjesto koje je oslobođeno u Hrvatskoj. Ustanak je bio najmasovniji i najjači u južnom i srednjem dijelu Like, a zatim se brzo širio i na ostali dio Like, tako da je već 2. avgusta oslobođeno i prvo kotarsko mjesto u Hrvatskoj Donji Lapac.

U toku avgusta 1941. godine u Lici je formirano više od 60 seoskih odreda, zvanih gerilski, koji uskoro prerastaju u seoske straže pod rukovodstvom opštinskih i kotarskih štabova. Za rukovođenje ovim odredima u prvoj polovini avgusta 1941. formiran je privremeni glavni štab geribkih odreda za Liku (komandant Stojan Matić, politički komesar Gojko Polovina). Krajem septembra iste godine, a na intervenciju Glavnog štaba NOV i POJ, ukinut je naziv gerilski i uveden jedinstveni naziv partizanski, a poslije 3. oktobra 1941. godine formiran je Stab Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku, čiji je komandant bio španski borac Vladimir Četković, a politički komesar Marko Orešković Krntija, član CK KPH i član CK KPJ.

Masovnim ustankom i njegovim rasplamsavanjem širom Like ostvareni su do oktobra 1941. godine znatni rezultati: zadat je vojni udarac ustaško-domobranskim snagama, zaustavljen je masovni pokolj i uništenje srpskog naroda, stvorena je veća slobodna teritorija i

¹⁴ Arhiv Hrvatske, kut. 39. i 40. Prema podacima Zemaljske komisije za ratne zločine u Lici su bez palih boraca i umrlih od tifusa evidentirane 13 144 žrtve, od kojih su ustaše usmratile 10 074, Italijani 1 206, Nijemci 1 027 i četnici 834.

ostvoreni znatni vojni potencijali, kako u pogledu broja — u mnogim borbama, prekaljenih boraca — tako i u pogledu količine zaplijenjenog oružja. Smatra se da su ustanici pre ustanka imali oko hiljadu pušaka i desetak puškomitraljeza koje je sačuvano poslije kapitulacije bivše jugoslovenske vojske, a u ustaničkim borbama zaplijenjeno je oko 200 pušaka i dvadesetak puškomitraljeza i mitraljeza.

U pogledu vojne strane ustanka u Lici na sastanku Okružnog komiteta KPH za Liku u Donjem Lapcu, 11. septembra 1941. godine, ocijenjeno je da je potpun uspjeh postignut u razbijanju ustaško-domobranskih snaga, izvjestan — u formiranju vojnih komandi i štabova, a samo djelimičan uspjeh u pogledu snabdijevanja. Jedan od najvećih nedostataka na vojno-političkom planu je neodlučnost da se borba povede i protiv talijanskih okupatora.¹⁶

Poslije sastanka Okružnog komiteta KPH za Liku održanog u Donjem Lapcu, 21. septembra 1941. godine u Kamenskom je održano vojno savjetovanje na kojem su prihvaćene odluke sa sastanka Okružnog komiteta KPH za Liku i riješeno da se donose rezolucija za borbu i protiv talijanskih okupatora, da se pozove hrvatski i muslimanski narod da masovno stupi u NOB, kao jedan od predujeta za uspješnu borbu protiv Talijana, te da se ojača vojna organizacija radi efikasnije borbe protiv jakih okupatorovih snaga. Na osnovu ovih odluka i direktive sa savjetovanja u Stolicama otpočela je veća centralizacija komandi i reorganizacija ustaničkih u veće operativne partizanske jedinice Like.¹⁷ Na dan 27. decembra 1941. godine u sastavu grupe NOP odreda za Liku, nalazile su se slijedeće partizanske jedinice: Prvi lički NOP odred sa četiri bataljona (oko 2.000 boraca), zatim Lapački bataljon (390 boraca), bataljon »Ognjen Priča« (350 boraca), Otočački bataljon »Božidar Adžija« (760 boraca) i bataljon »Marko Orešković« (223 borca), sa ukupno 3.723 borca i starješina. Istovremeno, u fazi formiranja nalazili su se bataljon »Gavrilo Princip« (kasnije »Bičo Kisić«), bataljon »Krbava«, Brinjska omladinska četa i četa Dalmatinaca (70 boraca) čije se formiranje završilo u januaru 1942. godine, tako da se u Lici nalazilo deset bataljona i dvije čete.¹⁸

Za razvoj NOB u Lici od posebnog je političkog značaja bio dolazak Dalmatinaca u toku oktobra — decembra 1941. godine i formiranja dalmatinske čete. Do tada u Lici je partizanski pokret obuhvatao pretežno srpski živalj. Dalmatinski partizani, pretežno Hrvati, pokazali su da je i hrvatski narod, njegov najbolji dio, za oslobodilačku borbu i da nema ništa zajedničko sa terorom Pavelića. Pored toga, narod Like nije još bio zaboravio ustaške zločine neposredno pred ustanak i u toku ustanka, te je prisustvo Dalmatinaca znatno doprinijelo stvaranju bratstva i jedinstva hrvatskog i srpskog naroda u Lici.

^b Zbirno iz radova u zbornicima: *Lika u NOB 1941* i *6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«*

["] Zbornik, tom 5, knj. 1, str. 77-80. Okružnica br. 1. OK KPH za Liku. Historijski arhiv Karlovac (dalje: HAK), f. GŠH, kut. 1, dok. 120. Rezolucija sa savjetovanja u Kamenskom.

¹⁸ Zbornik, tom 5, knj. 2, str. 289.

Jačanje i učvršćivanje vojne organizacije, od ustanka do kraja 1941. godine, odvijalo se paralelno sa formiranjem narodne vlasti, kao i sa stvaranjem i učvršćivanjem društveno-političkih organizacija: Narodnog fronta, omladinske organizacije, organizacije antifašističkog fronta žena i organizacije najmlađih — pionira. Tada dolazi i do jačanja partijske organizacije u Lici. Okružni komitet KPH za Liku održavao je tijesnu vezu sa svim kotarskim rukovodstvima, a njegovi članovi bili su neprestano na terenu i neposredno pomagali partijskim i skojevskim organizacijama. Formiran je i Okružni komitet SKOJ-a, pet kotarskih i jedanaest opštinskih komiteta SKOJ-a sa preko 400 članova. Veliku pomoć ličkom rukovodstvu pružio je CK KPH i Glavni štab NOPO Hrvatske, koji je obrazovan u Kordunu, na Petrovoj gori, u selu Vučkovići, 19. oktobra 1941. godine. Formiranjem Glavnog štaba NOPO Hrvatske obezbijedeno je efikasnije i neposrednije rukovođenje partizanskim jedinicama. Od posebnog značaja za rukovođenje u 1941. godini bila su savjetovanja koje je organizovao CK KPH ili Glavni štab Hrvatske u Kamenskom (Plješevica) 21. septembra, u Krbavici (Lika) početkom oktobra i u Zbjegu (Kordun) 13. decembra 1941. godine.

Daljni razvoj NOB-a u Lici

Krajem 1941. godine Talijani su na teritoriji Like raspolagali sa oko 13.000 vojnika (glavnina divizije »RE« čiji je štab bio u Gospiću i dijelovi divizije »Lombardia« sa štabom u Bihaću). Osim toga u Gospiću, Otočcu, Udbini i drugim mjestima bile su stacionirane ustaško-domobranske i žandarmerijske snage od oko hiljadu ljudi. Na teritorijama Gračaca i Srba nalazilo se nekoliko stotina četnika u »Puku kralja Petra«. Neprijatelj je tada u Lici imao oko 15.000 vojnika, nasuprot oko 3000 boraca — partizana sa daleko slabijim naoružanjem i snabdjevenošću municijom.

Radi bržeg razvoja NOB u Hrvatskoj, vrhovni komandant drug Tito je početkom januara 1942. godine uputio dva pisma Glavnom štabu i Centralnom komitetu KPH.²⁰ U njima su, pored ostalog, rukovodstvu NOP-a u Hrvatskoj postavljeni sledeći zadaci: da pristupi izvođenju krupnijih akcija radi dobijanja oružja i municije; da ojača dejstva jedinica na komunikacijama; da proširi slobodnu teritoriju naročito u Lici u Kordunu i poveže sa slobodnom teritorijom u Bosanskoj krajini; da proširi partizanska dejstva na cijelu teritoriju Hrvatske; da pristupi stvaranju čvrstih jedinica od kojih će se formirati proleterske i druge brigade. Radi lakšeg izvršavanja tih zadataka, Glavnom štabu Hrvatske je naređeno da pristupi formiranju operativnih zona.

Glavni štab NOPO Hrvatske je preduzeo niz mjera radi realizacije tih zadataka. Na drugom savjetovanju 30. i 31. januara 1942. godine, konkretizovani su zadaci partizanskih odreda²¹, a na sjednici 20. marta

¹⁹ 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«, Zagreb, 1964.

²⁰ Zbornik, tom 5, knj. 3, str. 7-13 i 14-18.

²¹ Isto, str. 175-184.

1942. godine odlučeno je da se otpočne sa formiranjem operativnih zona i Proleterskog bataljona Hrvatske.²²

Prema naređenju Vrhovnog komandanta, Glavni štab NOPOH je za daljna dejstva u Lici izdao naređenje Štabu grupe NOP odreda za Liku da svoja dejstva usmjeri protiv Talijana i četnika u Lapačkoj dolini. Naime, namjera je bila da se unište četničke snage čije je rukovodstvo bilo u Splitu i održavalo vezu sa izbjegličkom vladom u Londonu, i sa četničkim rukovodiocima u Srbu i oko njega, gdje se nalazio »Puk kralja Petra«. Poslije likvidacije četnika i talijana u Lapačkoj dolini, grupa NOP odreda za Liku trebalo je da svoju aktivnost prenese na sektor Plitvičkih jezera. Priboja i Ličkog Petrovog Sela radi povezivanja slobodne teritorije Like i Korduna.

Međutim, Štab Ličke grupe NOP odreda ocijenio je da je situacija u lapačkom kotaru takva da se ne garantira uspjeh u borbi protiv Talijana i četnika, pa je odlučio da se napad izvrši na Korenicu, gdje se neprijateljska posada sastojala od 650 talijanskih vojnika, a da se kasnije, kada se situacija poboljša, težište napada prebaci na jug. Napad na Korenicu nije uspio. Dosta vremena se izgubilo dok se neprijatelj u Korenici i oko nje držao u blokadi nastojeći da se prisili na predaju. Poslije neuspjeha kod Korenice nakon jednodnevne borbe zauzet je Donji Lapac 27. februara 1942. godine, a zatim je izvršen neuspješan napad na Srb.

Pored borbi vođenih oko Korenice, Udbine, Lapca i Srba, jedinice Ličke grupe NOP odreda, u periodu januar — mart 1942. godine oslobodile su Ličko Petrovo Selo i Čanak, u više navrata porušile željezničku prugu Plaški — Knin i odbile sve pokušaje ustaša, domobrana i žandara da iz Široke Kule prodru na oslobođenu teritoriju u pravcu Bunića i Podlapca. Sa povlačenjem Talijana iz manjih mjesta znatno je proširena slobodna teritorija i oslobođene jedinice NOV koje su ih držale u zimskoj blokadi.

Oslobođenjem većeg dijela teritorije Like i prilivom novih boraca — dobrovoljaca, u aprilu 1942. godine izvršena je nova reorganizacija partizanskih jedinica. Pored prvog Ličkog NOP odreda (imao je tada tri bataljona), formiran je drugi Lički NOP odred od bataljona »Ognjen Priča« i bataljona »Krbava« sa oko 920 boraca i stariješina, i treći Lički NOP odred od bataljona »Stojan Matić«, bataljona »Marko Orešković« i bataljona »Gavrilo Princip« sa oko 714 boraca i starješina. Bataljon »Božidar Adžija« dejstvovao je samostalno pod komandom Štaba Grupe NOP odreda za Liku.

Od brinjske (omladinske) čete i novih boraca formiran je u maju godine brinjski bataljon. Istovremeno je formiran Udarni bataljon i Lička proleterska četa, koja je ušla u sastav Prvog proleterskog bataljona Hrvatske,²³ a u avgustu iste godine formira se prva ženska omladinska četa (u septembru su formirane još dvije ženske omladinske

23 Isto, str. 382-387.

Prvi proleterski bataljon Hrvatske formiran je 7. maja 1942. u Korenici (Lika) od proleterske čete Grupe NOPO Like, proleterske čete Grupe NOPO Korduna i proleterske čete Primorsko-goranskog NOP odreda — Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 196.

čete). Od boraca Hrvata u julu 1942. godine formirana je Kosinjska (Perušička) četa radi mobilizacije hrvatskog stanovništva u NOB-u.

Prvih dana marta 1942. godine Glavni štab NOP odreda Hrvatske (nalazio se u Kordunu) primio je naređenje od Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije (upućeno početkom januara 1942. godine) u kojem su mu postavljena dva osnovna zadatka:

»1. Proširiti dejstvo na cijelu Hrvatsku.

2. Baciti se glavnom snagom na komunikacije čime ćete neprijatelja osjetno pogoditi, a svojim odredima obezbijediti taktičke, moralne i materijalne uspjehe.«²⁴

No, kako su jake ustaško-domobranske i oružničke snage već 18. marta 1942, otpočele ofanzivu na centralni dio oslobođenog Korduna i Petrovu goru to je Glavni štab NOP odreda Hrvatske naredio štabu NOP odreda za Liku 27. marta 1942. godine, a shodno naređenju Vrhovnog štaba, da odmah preduzme sve mjere za temeljito uništavanje cesta, a po mogućnosti i željezničke pruge. Na osnovu ovog naređenja Štab Grupe NOP odreda za Liku postavio je operativni plan svojih daljih dejstava: nastaviti rušenje pruge Ogulin—Knin; očistiti južni dio Like od četnika, i očistiti sjeverni i sjeverozapadni dio Like od ustaša.

Borbena dejstva jedinica grupe NOP odreda za Liku, na osnovu postavljenih planova, za period april — juni 1942. godine, karakteriše:

— prodiranje partizana u hrvatska sela i veće uključivanje Hrvata u partizanske redove;

— povezivanje slobodne teritorije Like sa teritorijom Gorskog kotara, Dalmacije i Korduna;

— zadavanje neprijatelju novih udaraca u Lici i Dalmaciji.

Aktivnost ličkih partizanskih jedinica odvijala se istovremeno na sjevernom i na južnom dijelu Like. Na sjevernom dijelu razbijene su ustaško-domobranske-žandarmerijske jedinice, tako da je 27. aprila 1942. godine oslobođen Priboj (kod Plitvica), a 29. aprila 1942. godine i Plitvička jezera. Zatim su 5. i 6. maja 1942. godine oslobođeni Rastovača, Poljanak, Sertić Poljana i druga mjesta oko Plitvica. Sa oslobođenjem ovih mjesta slobodna teritorija Like povezana je sa slobodnom teritorijom Korduna i uspostavljena veza sa 2. kordunaškim NOP odredom. U ovim borbama zarobljeno je i ubijeno nekoliko desetina ustaša, žandarma i domobrana, te zaplijenjeno nekoliko poškornjaljeza i oko 50 pušaka.

Na sjevernom dijelu Like, 24. aprila 1942. godine, zauzeto je s. Ramljani, na južnom, 11. maja 1942. godine s. Brušani, a u zapadnom dijelu Like oslobođeno je s. Kuterevo i s. Krasno. I u ovim borbama zaplijenjeno je oko 80 pušaka i 10 poškornjaljeza, a zarobljeni domobrani i žandari pušteni su svojim kućama.

Istovremeno sa ovim akcijama, zajedno sa jedinicama Primorsko-goranskog NOP odreda, 16. aprila 1942. godine izvršen je napad na Jezerane (na komunikaciji Ogulin—Brinje), ali zbog jačine neprijateljeve posade napad nije u potpunosti uspio. Najveće akcije u rušenju željezničke pruge izvršene su 21. aprila 1942. godine, u kojima su

²⁴ Zbornik, tom 5, knj. 3, str. 14-18.

učestvovala jedinice ličkog bataljona »M. Orešković«, 2. bataljon i proleterska četa 1. KPO, 3. bataljon 2. KPO, 1. bataljon primorsko-goranskog partizanskog odreda. To je bila prva akcija u kojoj su učestvovala kordunaške, ličke i primorsko-goranske partizanske jedinice. One su razrušile više od 6 km željezničke pruge. Zarobile su 46 talijanskih vojnika, zaplijenile 1 mitraljez, 2 puškomitraljeza, 40 pušaka i veće količine drugog ratnog materijala.²⁵

Za vrijeme ovih borbenih dejstava neprijatelj je vršio pripreme za protivnapad. Talijani se tada povlače iz Bihaća za Vrhovine, radi pojačanja svojih snaga u Lici, a ustaše im iz s. Saborskog (na komunikaciji Plitvice — Plaški) 6. juna 1942. godine obezbijeduju prolaz i uspijevaju da ponovno zauzmu Plitvička jezera i Priboj. Za ponovno oslobođenje ovih mjesta Štab grupe NOP odreda za Liku formirao je grupu od pet bataljona, ali i pored oštih borbi uspjeh nije postignut. Poslije 17. juna 1942. godine naše jedinice povučene su na kraći odmor i sređivanje.

Sagledavajući stanje i naredne zadatke radi širenja NOP-a u Hrvatskoj i borbenih dejstava partizanskih jedinica, Glavni štab NOP odreda Hrvatske je na svom trećem zasjedanju, koje je održano 8 — 11. aprila 1942. godine, pored ostalog riješio da se teritorija Hrvatske podijeli na pet operativnih zona. Ova odluka je doneta na osnovu naređenja Vrhovnog štaba NOPO Jugoslavije od januara 1942. godine, kojim je postavljeno da se teritorija Hrvatske, radi operativnog rukovođenja i razvoja NOP, podijeli na pet operativnih područja. Operativne zone poklapale su se sa operativnim područjem koje je odredio Vrhovni štab.

Po redu formiranja, prema naredbi Glavnog štaba Hrvatske, prvo je formiran Štab 4. operativne zone za Dalmaciju, Livno i Duvno početkom aprila 1942. godine (komandant Vicko Krstulović, politkomesar Vojin Zirojević), zatim je formiran Štab 2. operativne zone za vojno područje Žumberka, Pokuplja, Turopolja, Hrvatskog zagorja, Kalnika i Moslavine, 13. aprila 1942. godine (komandant Pavle Vukomanović Stipe, politkomesar Stanko Parmač), slijedi Štab 5. operativne zone za vojno područje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre, početkom maja 1942. godine (komandant Veljko Kovačević, politkomesar Ivo Vejvoda, zatim štab 3. operativne zone za operativno područje Slavonije krajem maja 1942. godine (komandant Karlo Mrazović Gašpar, politkomesar Bogdan Crnobrnja) i Štab 1. operativne zone za operativno područje Like, Korduna i Banije 1. juna 1942. godine (komandant Srećko Manola, politkomesar Đuro Kladarin, operativni oficir i zamjenik komandanta Petar Kleut, pomoćnik politkomesara Joža Horvat)."²⁶

U sastav 1. operativne zone Hrvatske ušla je grupa NOPO za Liku sa 2.318 boraca i stariješina, grupa kordunaških NOP odreda sa 2.500 i Banijski NOP odred sa 900 boraca i stariješina, svega 5.718 boraca i stariješina.²⁷

f Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 147.

Zbornik, tom 5, knj. 3, str. 7 i 14 i knj. 4, str. 53.

Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 72—82.

»Štab 1. operativne zone Hrvatske, pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske, počeo je svoj rad u situaciji rešenih pojmova o organizaciji i operativnoj djelatnosti ličkih, kordunaških i banijskih partizanskih odreda. Njegov daljni zadatak je bio da realizira zadatke koji su bili postavljeni na aprilskom 3. zasjedanju Glavnog štaba Hrvatske: da u procesu borbe vrši reorganizaciju svojih vojnih snaga; organizira vojno-pozadinske službe na oslobođenim teritorijama — komande područja i mjesta i partizanske straže; da koordinira saradnju partizanskih jedinica, komandi područja i okružnih narodnooslobodilačkih odbora, te da realizira ideje o prodoru jačih snaga preko rijeke Kupe i Save; čisti neprijateljske koridore između oslobođenih teritorija; te da izradi operativni plan za zajedničko čišćenje prostora Bihać — Slunj — Velika Kladuša — Cazin — Bosanska Krupa sa brigadama Bosanske Krajine«.²⁸

Polovinom 1942. godine štabovi NOP odreda u Lici, Kordunu i Baniji posvetili su pažnju odbrani slobodne teritorije. Zbog toga je dolazilo do frontalnih borbi, ili do pasivizacije odreda. Neprijatelj je držao samo jače i dobro utvrđene garnizone, a saobraćaj između njih obezbeđivao je jakim snagama. U takvoj situaciji organizacija i taktika partizanskih odreda postala je nepogodna, pa je Glavni štab Hrvatske, u duhu direktive Vrhovnog štaba, naredio u prvoj polovini juna mjeseca 1942. godine Štabu 1. operativne zone da pristupi formiranju udarnih brigada, koje će se moći upotrebiti tamo gdje situacija bude najviše zahtijevala. Još u svom pismu Glavnom štabu Hrvatske, početkom januara 1942. godine, drug Tito je stavio u zadatak:

»Mi smo za sada stvorili Prvu proletersku brigadu, ali namjeravamo stvoriti njih više u raznim pokrajinama, koje će biti sposobne da izvrše ne samo one zadatke koji se danas postavljaju pred nas nego i one u drugoj fazi naše borbe. Prema tome stavljamo od samog početka i pred vas zadatak da već sada stvarate čvrste jedinice od najboljih radničkih i seljačkih elemenata koje će u danom momentu moći da uđu u proletersku brigadu«.²⁹

Kao prva takva viša taktička združena jedinica formirana je 1. NOU brigada Hrvatske u sastavu 1. operativne zone 8. jula 1942. godine u s. Zbjeg, kod vrela Mrežnice u Kordunu od dva lička bataljona »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan«, jednog kordunaškog i jednog banijskog bataljona, sa oko 1.028 boraca i stariješina (komandant Stevo Opsenica, politički komesar Uroš Krnić). U ovome sastavu brigada ostaje do 2. decembra 1942. godine kada su naredbom GŠH kordunaški i banijski bataljon izašli iz njenog sastava, a ušla dva bataljona 4. ličkog NOP odreda. Tako je 8. jula nastala 1. lička brigada.

Poslije mjesec dana, 10. avgusta 1942. godine u Laudonovom gaju na Krbavskom polju kod sela Bunić formirana je 2. lička brigada od četiri lička bataljona (2. brigada Hrvatske). Za njenog komandanta

²⁸ Đuro Kladarin, politkomesar 1. operativne zone *Prvi korpus NOV Hrvatske*, 1987. str. 143.

²⁹ Zbornik, tom 5, knj. 3, str. 18.

postavljen je Mićun Šakić i političkog komesara Petar Babić. Već 9. septembra u zaseoku Buljmime kod sela Mogorić formirana je i 3. lička brigada (9. brigada Hrvatske) također od četiri lička bataljona. Njen komandant bio je Milun Kuprešanin a politički komesar Milan Basta. Formiranjem brigada rasformirani su 1, 2. i 3. lički NOP odred, kao i štab Grupe NOP odreda za Liku, a formira se komanda područja sa dva područna bataljona. Umjesto rasformiranih odreda, pored brigada, formiran je 7. septembra 1942. godine 4. lički NOP odred od bataljona »Božidar Adžija« i kosinjskog bataljona »Matija Gubec«, koji je postojao do formiranja 6. ličke divizije, kada je i on rasformiran.

Krajem oktobra 1942. godine formiran je 5. lički NOP odred, ali je naziv imao »Lički NOP odred«, a činili su ga Gospički, Gračačko-lapački i Korenički bataljon i udbinska četa, sa oko 839 boraca i starješina. Uskoro je formirana i omladinska četa, a polovinom decembra 1942. godine od nje i udbinske čete formiran je 4. bataljon, a krajem istog mjeseca i 5. bataljon. Ovaj odred djeluje u Lici pod komandom vojnog područja, Glavnog štaba Hrvatske i Štaba 1, odnosno 4. korpusa sve do septembra 1944. godine kada je rasformiran.

Neposredno po formiranju, 8. jula 1942. godine, 1. NO udarna brigada Hrvatske, pod komandom Štaba 1. operativne zone, krenula je u akcije i od 9. do 22. jula izvršila nekoliko napada na željezničku prugu Plaški — Vrhovine na dužini od oko 16 km, spalila sve stražarnice — vaktarnice i nanijela gubitke Talijanima, ustašama i četnicima. Noću 30/31. jula, brigada je napala Prokike (na komunikaciji Ogulin — Brinje), zajedno sa primorsko-goranskim jedinicama, ali bez uspjeha, zbog jakoga otpora Talijana iz utvrđenih zgrada i blizine, isto Talijana u Brinju i Žutoj Lokvi. Ostavši na istom terenu, 1. NO udarna brigada Hrvatske je 12. avgusta izvršila napad na neprijateljevu posadu u s. Jezerane i s. Križopolje (komunikacija Ogulin — Brinje) i u toku dvodnevne borbe uspjela je da zauzme ova dva mjesta. Zarobljeno je oko 120 ustaša, domobrana i žandara, a intervencija Talijana od Brinja uspješno je odbijena.

Poslije ovih akcija, 1. NOU brigada Hrvatske je u toku avgusta i prve polovine septembra 1942. godine izvela više diverzija na pruzi Ogulin — Gospić i oslobodila od ustaša selo Dabar (15 km sev. od Otočca). Do tog vremena brigada je imala oko 100 mrtvih i ranjenih boraca i starješina, a istovremeno ubila, ranila i zarobila više stotina neprijateljevih vojnika. Za to vrijeme su i jedinice Ličke grupe NOP odreda očistile od četnika sela Doljane i Podum u Otočačkom kotaru (sreзу) i spalile vojne kasarne kod Otočca.

Za vrijeme dok se 1. NOU brigada Hrvatske nalazila u borbama na komunikaciji Ogulin — Brinje i oko Otočca, 2. udarna lička brigada sa dva bataljona 1. i 3. ličkog NOP odreda izvršila je prema naređenju Štaba 1. operativne zone, noću 21/22. avgusta 1942. godine, napad na neprijateljevu posadu u s. Udbina[^]koja se nalazila u centru oslobođene teritorije Like. Prema podacima Štaba brigade, neprijateljevu posadu je sačinjavalo oko 320 domobrana, žandara i naoružanih civila. I pored dobro izvršenih priprema boraca i starješina, prvi napad nije uspio,

kao ni drugi koji je ponovljen noću 22/23. avgusta. Samo mjesto nalazi se na uzvišici sa okolnom ravnicom i dobrim pregledom, a neprijatelj je imao i dobar sistem odbrane: bunkere i rovove sa dva reda bodljikave žice i zidane kuće osposobljene za odbranu. Sem toga, prema kasnije prikupljenim podacima, neprijatelj je raspolagao sa 500 do 600 vojnika umjesto 320. U ovoj borbi naše jedinice imale su 95 mrtvih i 167 ranjenih boraca i starješina, 71 poginuli i 136 ranjenih bilo je iz 2. brigade. Bio je to jedan od najvećih neuspjeha ličkih partizana, do kojeg je došlo i zbog slabe elastičnosti i snalažljivosti štabova bataljona i brigade, potcenjenosti neprijatelja uoči napada, nekorišćenja prvih postignutih uspjeha sa snagama iz rezerve, te slabe veze i neorganizovanog izvlačenja iz borbe poslije neuspjeha kada je došlo do najvećih gubitaka.³⁰

Nakon borbenih dejstava na sjevernom i centralnom dijelu Like, Štab 1. operativne zone Hrvatske je, prema naredjenju Glavnog štaba Hrvatske, usmjerio 1. i 2. brigadu prema zapadnom dijelu Like, u selima sjeverozapadno od Perušića. U toku septembra i početkom oktobra 1942. godine brigade su vršile diverzije na pruzi Vrhovine — Perušić koju su uništile u dužini 7 km, a zatim izbile u rejon Kosinjske i Pazaričke opštine, gde su zajedno sa jedinicama 4. ličkog odreda oslobodile više mjesta. Da bi odbacila naše snage sa ovoga dijela Like, talijanska komanda, sa dijelovima dvije divizije, organizuje i vrši protivnapad 5. oktobra 1942. godine iz Otočca i Krasna prema Kosinju (između Gospića i Otočca). Istog dana obe brigade dobile su zadatak da se povuku u sjeverni, slobodni dio Like. U ovim borbama ustaško-domobranske jedinice imale su oko 100 mrtvih i ranjenih, dok su naše jedinice imale 8 mrtvih i 42 ranjena borca i stariješina. Zaplijenjeno je oko 100 pušaka.

Ocjenjujući borbena dejstva 1. i 2. brigade i jedinica Ličkih NOP odreda, Glavni štab Hrvatske je u izvještaju Vrhovnom štabu od 12. oktobra 1942. godine naveo:

»Zadnjom su operacijom u zapadnoj Lici postignuti znatni uspjesi, ali nam ta operacija nije donijela niti neku veću količinu oružja, a niti neke naročite mogućnosti mobilizacije. Blizina neprijateljskih jakih garnizona sputava mase tog kraja da se otvorenije založe za Narodnooslobodilačku borbu, iako su njihove simpatije na našoj stranik.«³¹

Istovremeno je i 3. lička brigada (formirana 9. septembra 1942. godine) izvodila akcije i diverzije na relaciji Gospić — Gračac. Porušeno je oko 6 km željezničke pruge, a 26. septembra zarobila je oko 100 četnika u s. Raduča i odbila intervenciju Talijana. Brigada je imala 4 mrtva i 8 ranjenih.³² Početkom oktobra 1942. godine razbija ustaške jedinice i zauzima sela Ribnik, Brušane, Rizvanušu, Lički Novi i Trnovac. Zatim noću 23/24. oktobra 1942. godine brigada je napala i razbila četnički puk »Vožd Karađorđe« u Gračacu, gde je zarobljeno

³⁰ Zbornik, tom 5 knj. 6, str. 209; str. 253 i Zbornik 6. *proleterska divizija*

³¹ Zbornik, tom 5, knj. 8, str. 169.

³² Isto, str. 53.

oko 150 četnika i zaplijenjeno oko 100 pušaka. Ista brigada je 28. oktobra napala oko 300 četnika u Velikoj Popini, ali mjesto nije zauzeto zbog intervencije Talijana iz Zrmanje i četnika iz Vučipolja.

Nakon ovih uspješno izvedenih akcija, u borbi s Talijanima, četnicima i ustašama, brigada je prema naređenju Vrhovnog štaba prebačena na sektor Bosanskog Grahova, gdje je vršila blokadu četničkog garnizona u sastavu 2. proleterske divizije. Na ovome sektoru brigada je ostala do ulaska u sastav 6. ličke divizije — 22. novembra 1942. godine.

Borbe 1. NOU brigade Hrvatske i 2. ličke brigade u Kordunu i Baniji

Formiranjem brigada i njihovim osposobljavanjem kao operativnih jedinica stvoreni su uslovi za veće operacije. U vezi s tim Glavni štab Hrvatske je 12. oktobra 1942. godine odlučio da radi uspješnijeg rukovođenja i izvođenja većih operacija formira Operativni štab, pod svojom komandom, za 1. NOU brigadu Hrvatske, 5. kordunašku brigadu, 7. i 8. banijsku brigadu.³³ Istovremeno, Glavni štab Hrvatske je procijenio da zbog jakih neprijateljevih garnizona na komunikaciji Karlovac — Duga Resa — Ogulin — Plaški — Otočac — Perušić — Gospić nema povoljnih uslova za izvođenje uspješnih akcija, te se odlučio za borbena dejstva na teritoriji Banije, gdje je bila povoljnija vojno-politička situacija. Naime, u Baniji je bilo više neprijateljevih garnizona sa slabijim utvrđenjima i domobranima, među kojima je bilo dosta simpatizera NOP i garnizona koji nisu bili do tada napadani, te se računalo i na momenat iznenađenja.

Na osnovu ovakve procjene i naređenja Glavnog štaba Hrvatske, iz Like je sredinom oktobra 1942. godine prebačena u Kordun 2. lička brigada, gdje se nalazila i 4. kordunaška brigada (formirana 19. avgusta 1942. godine), a 1. NOU brigada Hrvatske upućena je u Baniju gdje su se nalazile 5. kordunaška brigada (formirana 16. septembra 1942. godine), te 7. i 8. banijska brigada (formirane u septembru 1942. godine) pod komandom Štaba 1. operativne zone Hrvatske.

Po dolasku u Kordun, 2. udarna lička brigada, sa 1. bataljonom 4. kordunaške brigade vodila je borbu, 17. oktobra 1942. godine, u rejonu sela Perjasica (25 km južno od Karlovca) sa dijelovima talijanske 1. brze divizije i divizije »Lombardia«, koji su bili angažovani za »čišćenje« Korduna, što je predstavljalo i pripreme za ofanzivu u Žumberku. U toku jednodnevne borbe razbijen je italijanski konjički puk »Aleksandria« iz sastava prve brze divizije i 81. bataljon crnih košulja. Italijani su imali preko 150 mrtvih i ranjenih oficira, podoficira i vojnika, a naše jedinice 4 mrtva i 14 ranjenih, zaplijenivši jedan tenk, 9 mitraljeza i puškomitraljeza, 122 puške, oko 300.000 metaka i druge ratne opreme.

³³ Isto, str. 168.
Isto, str. 279.

Poslije ove uspješno izvedene akcije, iste brigade (2. lička i 4. kordunaška) noću 23/24. oktobra 1942. godine zauzele su mjesto Tušilović (15 km južno od Karlovca), u kojem se nalazilo oko 500 ustaša, domobrana i žandara i odbile neprijateljevu intervenciju iz Karlovca. Ubijeno je 20, a zarobljeno 427 ustaša, domobrana i žandara, a zaplijenjeno 17 mitraljeza i puškomitraljeza, 350 pušaka, 30.000 metaka i druge ratne opreme. Naše jedinice imale su 5 mrtvih i 15 ranjenih boraca i starješina.³⁵

Istovremeno, 23. oktobra, izvršen je napad na neprijateljevu posadu u Glini gdje se nalazilo oko 650 ustaša, domobrana i žandara. Za ovaj napad Glavni štab Hrvatske formirao je operativnu grupu koju su sačinjavale 1. NOU brigada Hrvatske, 5 kordunaška, 7. i 8. banijska i područni bataljoni Banije. Iako se prodrlo u samo mjesto (1. i 7. brigada) i odbijeno neprijateljsko pojačanje iz Petrinje i Topuskog, ipak su se brigade, zbog jakog neprijateljevog otpora, morale povući.

Oslobođenje Bihaća i Cazinske krajine

Nakon ovog neuspjelog napada na neprijateljevu posadu u Glini, a u vezi sa oslobođenjem Bihaća, po naredjenju Vrhovnog štaba, 8. banijska brigada upućena je prema Bihaću, 1. NOU brigade Hrvatske vraćena u Kordun, a 5. kordunaška i 7. banijska brigada usmjerene su na komunikaciju Sisak — Sunja — Kostajnica i Glina — Kostajnica.

Jaka neprijateljeva posada u Bihaću sa nizom garnizona u dolini rijeke Une razdvajala je slobodnu teritoriju Bosanske krajine od slobodne teritorije Like, Korduna i Banije. Sem toga, Bihać je bio važan administrativno-politički centar NDH i sa drugim garnizonima obezbjeđivao komunikaciju dolinom rijeke Une, a ujedno je bio i baza za ofanzivna dejstva na partizanske oslobođene teritorije. Da bi se ove prednosti za neprijatelja razbile, a sa oslobođenjem Bihaća i CK KPJ i Vrhovnom štabu stvorili povoljniji uslovi za neposrednije uticanje na razvoj NOB u Hrvatskoj i Sloveniji, Vrhovni štab je odlučio da se krajiškim i hrvatskim brigadama oslobodi Bihać i poveže njihove slobodne teritorije.

Borbe za oslobođenje Bihaća počele su 2. novembra 1942. godine, a završene poslije 42 sata borbe 4. novembra. Branili su ga: dva bataljona 4. ustaške brigade, 5. bataljon 2. domobranskog puka, tri čete 12. puka, jedna artiljerijska baterija i izvjestan broj naoružane milicije i žandara, a napadale su: 1, 2, 3, 5. i 6. krajiška brigada i 8. banijska brigada, a spoljne garnizone, radi sadejstva, napadala je 2. lička i 4. kordunaška brigada 1. operativne zone Hrvatske.

U ovoj operaciji 8. banijska brigada imala je zadatak da sa linije Grabež — Kučišta (k. 455) napadne i zauzme spoljnu odbranu grada: Poloj, Cavkiće, Založje i Bakšaiš i da u sadejstvu sa 2. krajiškom brigadom ovlada ovim dijelom grada na desnoj obali rijeke Une; 4. kordunaška brigada da postavljanjem zasjede u rejonu zapadno od s.

³⁵ Isto, str. 319.

I

Vrakašić i s. Vrba kod Izačić Kule, spriječi izvlačenje neprijatelja iz Bihaća ka Tržačkim Raštelima i Drežniku, kao i intervenciju sa tih pravaca, dok je 2. lička brigada imala zadatak da zauzme Ličko Petrovo Selo, Zeljavu i Baljevac i onemogući eventualnu intervenciju od Slunja, Otočca i Gospića. Za obezbjeđenje od Siska i Sunje ostavljene su 5. kordunaška i 7. banijska brigada.

Nakon zauzimanja Bihaća prešlo se na zauzimanje ostalih neprijateljevih uporišta između Une i Korane. Zauzimanjem Bosanske Krupe, 8. banijska i 4. kordunaška brigada imale su zadatak da preduzmu dejstva pravcem Bihać — Cazin — Velika Kladaša, a 1. NOU brigada Hrvatske i 2. lička brigada pravcem Ličko Petrovo Selo — Rakovica - Slunj.

Oslobodenjem Bihaća preostale neprijateljeve posade u Cazinskoj krajini zahvatila je panika. Neprijatelj (ustaše, domobrani i žandari) je poslije napuštanja Bosanske Krupe pobjegao iz Cazina, Pećigrada, Velike Kladaše, Cetingrada, Podcetina i Batnoge, sem Slunja, koji je poslije neuspjelog napada u toku 6. i 7. novembra oslobođen 14. novembra 1942. godine. Time je slobodna teritorija Bosanske krajine povezana sa slobodnom teritorijom Hrvatske (Lika, Kordun, Banija). Po završetku Bihaćke operacije, 1. NOU brigada Hrvatske i 2. udarna lička brigada vraćene su na sektor Like.

Razvoj ustanka i NOB u Kordunu do formiranja Korpusa

Istovremeno sa razvojem ustanka i partizanskih jedinica u Lici razvijao se oružani narodni ustanak i partizanske jedinice u Kordunu. Kordun obuhvata središnji dio operativnog područja 1. korpusa NOV Hrvatske sa teritorijama bivših kotareva Vrginmost, Vojnić, Slunj i dio teritorije kotara Karlovac. Za vrijeme NOB, kao operativni dio Korduna, obuhvaćena je i teritorija Plašćenske doline i dio teritorije Ogulina koja gravitira ka Kordunu, a koje su pripadale Lici i Gorskom kotaru.

Nakon kapitulacije bivše Jugoslavije i uspostavljanjem NDH u opštinskim i kotarskim mjestima uspostavljena je ustaška vlast, a sa ustaško-žandarmerijskim jedinicama zaposjeli su mjesta: Topusko, Vrginmost, Cemernica, Bović, Lasinja, Skakavac, Vojnić, Barilović, Vukmanić, Krstinja, Krnjak, Perjasica, Primišlje, Veljun, Nova Krišlja, Cetingrad, Slunj, Rakovica, Plaški i druga. Italijanske jedinice (1. brza divizija) nalazile su se u Topuskom, Vrginmostu, Plaškom i Ogulinu, pored Karlovca koji je bio jak neprijateljev garnizon za vrijeme NOR-a.

Sa planom istrebljenja Srba ustaše su otpočele odmah po dolasku na vlast. Prva hapšenja i ubijanje komunista i viđenijih Srba izvršena su u aprilu mjesecu 1941. godine, a prvi masovni pokolj Srba na Kordunu izvršen je od 6. do 9. maja 1941. godine u Hrvatskom Blagaju. Tada su ustaše pobile oko 535 ynuškaraca od 16 do 60 godina starosti s područja općine Veljun i Perjasica. Među njima su bila i 23 člana

KP, među kojima i organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPH za Karlovac Nikola Kukić i član komiteta Radoš Vujičić.³⁶

Sa otpočinjanjem oružanog narodnog ustanka ustaše nastavljaju sa još žesćim ubijanjem srpskog stanovništva, tako: 29. jula 1941. godine u Ivanović Jarku kod Krnjaka ubijeno je 380 Srba, 2. avgusta sa područja kotara Vrginmost odvedeno je na prevaru na pokrst, oko 1.030 muškaraca koji su ubijeni u Glinskoj pravoslavnoj crkvi; na Mehinom Stanju kod Velike Kladuše ustaše su usmrtili, od 29. jula do 8. avgusta, oko 4.200 ljudi; u Dugačkoj luci kod Starog Sela (1,5 km južno od Topuskog) ubijeno je, 28. avgusta 1941. godine, 250 stanovnika iz Starog Sela, Katinovca i Crnog Potoka, na području Slunja kod Jame Špejarske, 30. jula 1941. godine, ubijeno je oko 90 ljudi i istog dana u Lađevačkom jeliku 130; kod jame u Taborištu, 31. jula, ubijeno je 40; u Donjem Kremenu 59; u Maljevcu 80; u Mrzлом Polju, 4. avgusta 25; u Grbarju 110; na Bakić Glavici kod Cetingrada 76; u Gojkovcu, Glinicama i okolnim srpskim selima, 19. avgusta 1941. godine, ustaše su pobile 145 žena, djece i staraca. Masovna ubijanja ustaše nastavljaju u svim srpskim selima Korduna u toku 1941. i 1942. godine. Prema nepotpunim podacima, u toku četvorogodišnjeg NOR-a Kordun je imao oko 30.000 poginulih (poginuli i umrli borci, žrtve fašističkog terora, umrli od tifusa i nestali), a samo kotar Vrginmost oko 10.380.

Oružani ustanak naroda Korduna, na poziv KPJ, počeo je sredinom jula 1941. godine. Do toga vremena aktiviran je rad komunista kojih je aprila 1941. godine u Karlovcu bilo 192, u kotaru Vrginmost 70, Vojniću 175 i Slunju 99. Neposredno po kapitulaciji bivše Jugoslavije oni čine prve korake ka pripremi oružane borbe kao jedino mogućeg načina da se povрати izgubljena sloboda i zaštiti narod od okupatorskog i ustaškog uništenja. Radi toga je polovinom juna 1941. godine formiran i vojno-operativni komitet Okružnog komiteta KPH Karlovac koji priprema organizaciju i formiranje borbenih i diverzantskih grupa radi obuke i prikupljanja oružja.

Nakon mjesec dana, 19. jula 1941. godine, u šumi Abez, kod Vrginmosta, održano je partijsko savjetovanje predstavnika kotarskih komiteta KPH Vojnić, Vrginmost i Glina, uz prisustvo sekretara CK KPH Rade Končara i člana CK KPH Josipa Kraša. Na savjetovanju je razmotreno opšte stanje i stanje partijskih ćelija u Kordunu i Baniji, kao i novonastalu situaciju u vezi sa napadom Njemačke na SSSR. Doneta je i odluka da se sa oružanim ustankom naroda Korduna i Banije otpočne 23. jula 1941. godine. Ta odluka sprovedena je u djelo u selu Štipan u Kordunu i Banskom Grabovcu u Baniji, od kada do kraja rata ne prestaju borbe.

U drugoj polovini avgusta 1941. godine se na inicijativu rukovodstva KPH i mjesnih komunista organizuju partizanski odredi gotovo u svim srpskim selima Korduna. Da bi se u takvoj situaciji moglo uspješnije rukovoditi NOP-om i oružanom borbom, Kordun i Banija su podijeljeni na šest rejona u kojima su bili formirani i rejonski partijski komiteti i rejonske komande. U septembru 1941. godine četiri rejonske

³⁶ Dr Đuro Zatezalo, *1. Hrvatski korpus NOVH HAK*, Zb. 17, str. 57.

komande. U septembru 1941. godine u četiri rejona na Kordunu (1. rejon područje kotara Vojnić, 2. rejon Veljun, 3. rejon Slunj, 4. rejon Vrginmost) bilo je 28 partizanskih NOP odreda sa 688 boraca naoružanih sa oko 260 vojničkih pušaka, nešto bombi i revolvera i lovačkim puškama. Do kraja 1941. godine broj odreda povećao se na 55 sa oko 1.250 boraca i starješina. Pored aktivnih partizanskih NOP odreda, u većini sela bili su organizovani i rezervni NOP odredi, koji su vršili obuku i sa aktivnim odredima učestvovali u diverzijama. Komande rejona bile su pod komandom komande Korduna i Banije.

Za organizovani vojno-politički razvoj oružane borbe, kako u Lici, tako i u Kordunu i Baniji, znatno je doprinijelo savjetovanje vojnih rukovodilaca Hrvatske, septembra 1941. godine, u Krbavici (Lika), kao i savjetovanje vojnih rukovodstava Korduna i Banije na Petrovoj Gori 19. i 20. septembra 1941. godine. Nakon ovog savjetovanja, a u vezi daljnjeg razvoja NOB-e, odlukom Okružnog komiteta KPH za Karlovac, 20. oktobra 1941. godine pristupilo se reorganizaciji partizanskih jedinica. Komande rejona preformirane su u bataljone, a manji partizanski NOP odredi u čete i vodove, tako da su u Kordunu djelovali četiri bataljona pod komandom Kordunaškog NOP odreda. Sa formiranjem Glavnog štaba NOP odreda u Hrvatskoj, 19. oktobra 1941. godine na Petrovoj Gori (selo Vučkovići), obezbijedeno je efikasnije i neposrednije rukovođenje partizanskim dejstvima u Lici, Kordunu i Baniji, a i u drugim krajevima Hrvatske, kao i sa partizanskim jedinicama u Bosni.

Do kraja 1941. godine, za vrijeme petomjesečne borbe, skoro sva sela Korduna bila su oslobođena. Neprijatelj je bio prisiljen da se povuče i organizuje odbranu glavnih komunikacija, kao i veća opštinska i kotarska mjesta. Na slobodnoj teritoriji, skoro u svim selima, osnovani su prvi organi narodne vlasti — narodnooslobodilački odbori, razvila se organizacija KPH, SKOJ-a i omladine, kao i organizacija antifašističkog fronta žena (AFŽ). Sprovedenjem u djelo linije bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana, u Kordunu je stvorena čvrsta partizanska baza i snažno jedinstvo naroda i vojske. Masovnost naroda Korduna u oružanom ustanku obezbijedila je početne uspjehe i stvorila uslove za daljni razvoj NOB u Kordunu, ostalim dijelovima Hrvatske i u Bosni.

Razvoj NOB-a u Kordunu tokom 1942. godine

U teškim zimskim uslovima, od decembra 1941. godine do marta 1942. godine, jedinice Kordunaškog NOP odreda odbijale su napade neprijatelja na sjeverni dio slobodne teritorije Korduna, vršile napade na manje neprijateljeve posade i rušile komunikacije. U toku 20. i 21. decembra 1941. godine, 4. bataljon Kordunaškog NOP odreda uspio je da, uz pomoć rezervnih partizanskih odreda, razoruža domobranske posade na željezničkoj stanici Vojnić i Utinja (na pruzi Vrginmosta — Karlovac). U toj uspješno izvedenoj akciji zarobljeno je 120 domobrana (pušteno svojim kućama), a žaplenjeno oko 100 pušaka 6, puškomitraljeza i preko 100.000 municije.

Oslobođenjem željezničke stanice Vojnić i Utinja povezana je slobodna teritorija kotareva Vrginmost i Vojnić i tako obezbijeđeno povlačenje oko 15000 stanovnika za Petrovu Goru ispred ustaške ofanzive koja je počela 21. decembra 1941. godine na sjeverni dio područja kotara Vrginmost. Za vrijeme ove ustaške ofanzive, koja je trajala do 6. januara 1942. godine, na zauzetoj teritoriji spaljena su sva srpska sela, a poubijano je 1 500 ljudi, žena i djece srpske nacionalnosti.

Nakon zauzimanja željezničke stanice Vojnić i Utinja, jedinice 1. bataljona, pod komandom već poznatog kordunaškog prvoborca i organizatora ustanka Stanka Opačića Čanice oslobodile su od domobranske posade i selo Vojišnicu i pristupile blokadi domobranske posade u Vojniću, gdje se nalazila 7. i 8. te mitraljeska i minobacačka četa 2. domobranskog puka, 3. bataljon 3. puka i oko 40 oružnika. U pokušaju izvlačenja, 12. januara 1942. godine prema Karlovcu domobrani su bili prisiljeni na predaju. Imali su 34 mrtva, a 450 je zarobljeno (svi pušteni kućama). Zaplijenjeno je 6 mitraljeza, 32 puškomitraljeza, 410 pušaka, 4 minobacača i 35000 metaka. Bio je to veliki partizanski uspjeh, oslobodivši prvo kotarsko mjesto u Hrvatskoj. Poslije oslobođenja Vojnića oslobođena su općinska mjesta: Krnjak i Veljun, na komunikaciji Kralovac — Slunj, sa čime se znatno proširila kordunaška slobodna teritorija.

Novo zaplijenjeno oružje i novi dobrovoljci omogućili su i formiranje novih partizanskih jedinica. Tako je početkom februara 1942. godine izvršena druga reorganizacija u kordunaškim partizanskim jedinicama. Naime, prema naređenju Glavnog štaba NOV Hrvatske, Kordunaški NOP odred se reorganizovao u dva NOP odreda, tako da je od 1. i 4. bataljona formiran 1. kordunaški NOP odred, a od 2. i 3. bataljona 2. kordunaški NOP odred. Zahvaljujući novom zaplijenjenom oružju formirana su još dva bataljona, tako da je 1. KPO imao 4, a 2. KPO tri bataljona, do kraja juna 1942. godine, po jedan udarni bataljon i po jednu proletersku četu. Početkom ljeta 1942. godine 1. i 2. proleterska četa ušle su u sastav Žumberačko-pokupskog NOP odreda (2. jula 1942). Do kraja jula 1942. godine u Kordunu su formirane, nakon dvomjesečne obuke i tri omladinske čete. Za rukovođenje sa ova dva kordunaška NOP odreda, koji su imali 2. 113 boraca i starješina, 1.736 pušaka, 9 teških i 48 puškomitraljeza, formiran je Štab Grupe kordunaških NOP odreda (komandant Srećko Manola, politički komesar Većeslav Holjevac).³⁷

Po izvršenoj reorganizaciji kordunaških NOP odreda pristupilo se izvođenju napada sa više jedinica i na jače neprijateljeve posade. Tako se pod pritiskom jačih snaga 23. februara 1942. talijanska posada u Velikoj Kladuši povukla za Slunj, a ustaše u Pećigrad, te se partizanska slobodna teritorija proširila i na jedan dio Cazinske krajine.

Prije zauzimanja Velike Kladuše, Štab Grupe kordunaških NOP odreda sa 2. bataljonom 1. KPO, 1. i 3. bataljonom 2 KPO, 22. februara 1942. godine oslobodio je Primišlje i Tounjski Tržić kod Slunja. Oslobođenjem ovih mjesta te ranijim oslobođenjem Utinje, Vojnić-ko-

³⁷ Zbornik, tom 5, knj. 3, str. 125.

lodvora, Vojišnice, Vojnića i Krnjaka slobodna teritorija Korduna znatno je proširena i protezala se na sjeveru od rijeke Kupe i na jugu do Male i Velike kapele. Tako je oslobođeni teritorij Korduna na sjeveru bio povezan sa Pokupljem i Žumberkom, a na jugu sa oslobođenim područjem Like i Gorskog kotara. Stvoreni su povoljni uslovi za prenošenje plamena oružanog ustanka sa Korduna u Pokuplje i Žumberk upućivanjem prvih partizanskih jedinica u krajevima pretežno nastanjene hrvatskim stanovništvom.

Sa oslobođenjem Velike Kladuše stvoreni su bolji uslovi za rad na liniji NOP i uključivanje Muslimana sa teritorije Cazinske krajine u NOB. To je bio i jedan od razloga da se druga okružna partijska konferencija KPH Karlovac, umjesto u Vojniću, održi u Velikoj Kladuši. Na konferenciji, koja je održana 12—14 marta 1942. godine, bila su prisutna 53 delegata, od kojih 32 Srbina, 17 Hrvata, 3 Muslimana i 1 Slovenac, koji su zastupali 844 člana Partije. Konferencija je učvrstila jedinstvo pogleda i akcije komunista i dala još pouzdaniju orijentaciju za uključivanje u NOP svih slobodarskih i rodoljubivih snaga u ovim krajevima, bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost. U usvojenoj rezoluciji je, pored ostalog, rečeno: »Razbiti iluzije o definitivnom oslobođenju očišćenog teritorija i ubijediti narod i partizane da je pojačanje ofanzivne djelatnosti najbolja odbrana oslobođenog kraja«.³⁷

Četiri dana nakon održane okružne partijske konferencije u Velikoj Kladuši, 18. marta 1942. godine, neprijatelj je jačim snagama preduzeo ofanzivu na oslobođeni centralni dio Korduna i Petrovu goru. Velika slobodna teritorija i jače partizanske jedinice u neposrednoj blizini Karlovca i Zagreba predstavljalo je opasnost za NDH pa je poglavnik Pavelić pristupio formiranju jače specijalne jedinice koja bi razbila i uništila kordunaške partizanske jedinice. Formiran je utinjski zdrug (brigada)³⁹ od sedam bojni (bataljona) ustaša, domobrana i oružnika (žandara), jačine oko 3.500 vojnika.

Utinjski zdrug sa drugim ustaško-domobranskim, žandarmerijskim i talijanskim jedinicama — ukupno oko 7.000 vojnika, 18. marta 1942. godine otpočeo je sa ofanzivom iz pravca Karlovca, Lasinje, Vrginmosta, Topuskog, Vrnograča i Male Kladuše. Nakon četiri dana upornih borbi neprijateljeve jedinice zauzimaju Vojnić, cestu Vojnić — Vrginmost i 29 marta ulaze u Petrovu goru, te se utvrđuju na njenom najvišem vrhu Petrovac (507 n/v). Noću, 31. marta i 1. aprila, 3. bataljon 1. kordunaškog NOP odreda, uz pomoć oko 700 seljaka sa roguljama (prozvani roguljaši) bezuspješno napada neprijatelja na Petrovcu, uz gubitke od oko 70 poginulih roguljaša i partizana. Neprijatelj se zadržao na zauzetoj teritoriji od 5. aprila, a zatim se povlači u polazne garnizone. Za to vrijeme ustaše su popalile sva sela oko Petrove gore i pobile više stotina ljudi, žena i djece.⁴⁰

³⁸ *Prya godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Like, Gorskog Kotara, Pokuplja i Žumberka.*, Zbornik 3, HAK, str. 309.

³⁹ Utinjski zdrug nazvan je po selu Utinja, koje se nalazi na pruzi Karlovac—Sisak. U 14. stoljeću spominje biskup gorički Župu Hutinu, kasnije Utinu, pa Utinju. Imenom utinjski zdrug ustaška vlast htela je pokazati da je srpsko stanovništvo doseljeno i da to nije njihova zemlja. U Utinjskom zdrugu nije bilo Utinjaca. Zbornik, tom 5, knj. 3, str. 369.

Tokom aprila 1942. godine jedinice Utinjskog ustaškog zdruza nastavile su svoja zlodjela u Kordunu, da bi ponovo izvršile koncentraciju svojih snaga i 9. maja 1942. godine počele sa stezanjem obruča u Petrovoj Gori, gdje se nalazilo oko 10.000 izbjeglica iz okolnih sela, 730 partizana, Štab Grupe kordunaških NOP odreda, članovi OK KPH Karlovac, partizanska bolnica, radionice, i dr. Za ovu ofanzivu neprijatelj je angažovao brojne snage, koje su činili: 1. lička bojna (550 ljudi), karlovačka novačka bojna (550), 10. ustaška bojna (230), 11. ustaška bojna (220), 2. lička bojna (650), 5. ustaška bojna (180), strojnička satnija ličkog ustaškog zdruza (120), satnija ustaške doknadne bojne (150) jedna satnija novaka ustaške vojnice (95), oružničko leteće krilo Vojnić (78), 8. ustaški sat (170), 5 bornih kola, polubaterija haubica 100 mm, bojna gorskog zdruza iz Petrinje i snage iz drugih garnizona sa ukupno oko 7.000 — 8.000 vojnika, kojima je komandovao ustaški potpukovnik Antun Moškov.

Partizani i dio naroda probili su neprijateljev obruč 14. maja 1942. godine, ubivši veći broj ustaša i domobrana, a zarobili 24 domobrana i 17 ustaša i zaplijenili 2 teška mitraljeza, 4 puškomitraljeza i 42 puške. Još istog dana ustaše se povlače iz Petrove gore, a Moškov u svom izveštaju od 15. maja priznaje poraz i da je poginulo 39 ustaša. U ovoj ustaškoj ofanzivi ubijeno je 1.200 žena, djece i staraca iz okolnih srpskih sela Petrove gore. Osim toga, u obruču su ustaše pohvatale ili im se predalo više od 3000 žena, djece i staraca koje su ustaše i domobrani sproveli u zloglasne ustaške logore u Staru Gradišku, Jasenovac ili Beogradsko sajmište. Većina ih je ubijena, a tek jedan broj sposobnijih muškaraca otpremljen je u Njemačku na prisilni rad ili upućen u Norvešku odakle ih se poslije oslobođenja zemlje vratilo tek nekoliko.

Poslije proboja ustaškog obruča u Petrovoj gori, kada su prema ustaškoj propagandi svi partizani u Kordunu uništeni, 7. juna 1942. godine izvršen je napad na neprijateljevu posadu u Topuskom. Posadu je sačinjavalo oko 360 ustaša i domobrana (200 u mjestu i 160 u okolnim selima), a napad su izvele jedinice 1. i 2. kordunaškog NOP odreda i dio jedinica Banijskog NOP odreda (ukupno 6 bataljona i Kordunaška proleterska četa). Zbog intervencije jačih ustaških snaga iz Gline i uporne odbrane ustaša iz utvrđenih zgrada u Topuskom, istog dana se odustalo od daljeg napada. Neprijatelj je imao oko 40 pogunulih ustaša i domobrana i više ranjenih, dok su jedinice odreda imale 11 pogunulih i 22 ranjena borca i starješinu.⁴¹

Iako nije postignut vojnički uspjeh, bio je to veliki politički uspjeh. Sa prisustvom partizanskih jedinica kod Topuskog i Gline, stanovnici hrvatskih sela uvjerali su se u lažnost ustaške propagande, te o postojanju u neuništivosti partizana u Kordunu i Baniji. Za vrijeme borbi oko Topuskog jedinice 2. kordunaškog NOP odreda vodile su borbu na sektoru Drežnik Grada, Rakovice i Saborskog, rušile prugu Karlovac — Vrhovine i zajedno sa jedinicama 1. kordunaškog NOP

⁴¹ Zbornik, tom 5, knj. 5, str. 18 i 372.

odreda zauzele selo Tržić (na komunikaciji Slunj — Ogulin) i zarobile dijelove 3. bojne 3. domobranskog puka.

U periodu juni — oktobar 1942. godine ustaško—domobranske i talijanske jedinice su držale jake snage u većim mjestima, kao: Karlovac, Topusko, Vrginmost, Slunj, Velika Kladuša, Plaški, Ogulin, Primišlje i Tounjski Tržić vršile povremene ispade u sela radi pljačke, paljenja i ubijanja srpskog stanovništva. Partizani su se tada borili i za ljetinu pod parolom »ni zrna žita okupatoru«. Kordunaški partizani su zajedno sa narodom i radnim brigadama radili danonoćno, obavljali poslove oko žetve i vršidbe, te sakrivali žito u zemunice i druga skrovišta, kako ih neprijatelj ne bi opljačkao.

U junu su vođene borbe širom Korduna, a posebno na području kotara Slunja s jedinicama ustaške bojne Ličko-krbavskog zdruga, te domobranskim, talijanskim i oružničkim snagama. U vrijeme tih borbi samo u Primišlju i okolnim srpskim selima ustaše su pohvatale pojedinačno ili u grupama 265 žena, djece i staraca i pobili ih ili spalili u kućama, na njivama, obližnjim šumarcima. Neprijatelj je zapalio 243 kuće i gospodarske zgrade. Opljačkao je sve do čega je mogao doći — stoku, hranu, posteljinu.⁴²

Ponovnim oslobođenjem Primišlja, 12. jula 1942. god., ostvaren je plan Glavnog štaba NOV Hrvatske. Kordunaški partizani su potpuno ovladali komunikacijom Ogulin — Slunj, na dijelu puta Slunj — Kamenica. Jaka ustaško-domobranska posada u Slunju odsječena je od snažnog neprijateljevog uporišta Ogulin.

U vremenu od 18. do 31. jula 1942. godine ustaško-domobranske 1 oružničke snage u jačini od 4 000 vojnika pod komandom ustaškog potpukovnika Ante Moškova napale su slobodni teritorij sela Mašvine, Kordunskog Ljeskovca, Bugara, Stare i Nove Kršlje. U njihovom okruženju našlo se više od 6 000 stanovnika, pretežno žena, djece i staraca sa više stotina izbjeglica iz Bosne i drugih susjednih srpskih sela koja su ustaše već ranije popalile, te 2. četa 4. bataljona sa oko 150 boraca.⁴³ Partizani su vodili danonoćne borbe, a posebno 2. četa 3. bataljona 2. KPO, čineći nadljudske napore da bi borbama, često i prsa o prsa zaustavili razjarene neprijateljeve vojnike i spriječili uništavanje golorukog civilnog stanovništva. No, i pored svih nastojanja partizani u tome nisu uspjeli. Ustaše, oružnici i domobranci u desetodnevnom borbama ubili su 1 200 žena, djece i staraca, te popalili više od 80% kuća i gospodarskih zgrada.

Sjećajući se ovih događaja, komandant 4. bataljona 2. KPO Nikola Basara kaže:

»Ubijeno je više od 1 000 seljaka srpske nacionalnosti, uglavnom žena i djece. Nije ih se moglo pokopati, tako da su ih psi i životinje razvlačile. Naišao sam s grupom partizana u jednom šumarku na 20-etero nožem ubijene djece, starosti do jedne godine. Bila su sva gola i mrtva u krug poredana. Dotle sam u

2 Joco Tarabić, *Drugi kordunaški NOP odred*, HAK, Zb. 18. str. 426.

Petar Zinajić, *Ustaško-domobranska ofanziva na području 4. bataljona 2. KPO*, HAK, Zb. 18. str. 191.

teškoj borbi proveo godinu dana, ranjen bio, svašta vidio i sve to muški izdržao, ali ovaj put nisam izdržao. Zaplakao sam kao dijete.⁴⁴

Sredinom ljeta 1942. godine na Kordunu su i pored svih razaranja zločina i odvođenja u logore stvoreni uslovi za formiranje prvih brigada NOV i POJ. Tako je 19. avgusta 1942. godine na obroncima Petrove Gore u Debeloj Kosi kod Krnjaka od 1. i 2. udarnog bataljona i omladinskog bataljona »Joža Vlahović«, grupe kordunaških partizanskih odreda formirana 1. kordunaška brigada (4. brigada NOV Hrvatske). Za komandanta brigade postavljen je Nikola Vidović, a za političkog komesara Mile Martinović.

U Petrovoj Poljani kod Dunjaka, 19. septembra 1942, formirana je 2. kordunaška brigada (5. brigada NOV Hrvatske). Njen komandant bio je Bogdan Oreščanin, a politički komesar Miloš Šumonja. Istovremeno, od ostatka kordunaških partizanskih jedinica 1. i 2. KPO formiran je Kordunaški partizanski odred sa 3 bataljona za čijeg komandanta je postavljen Miško Blažević, a za političkog komesara Milić Dejanović. Nakon formiranja 1. i 2. kordunaške brigade i kordunaškog partizanskog odreda u Perić selu formirano je kordunaško vojno područje.

Cijeneci uspjeh 1. operativne zone (Lika, Kordun, Banija) u izvještaju Glavnog štaba Hrvatske upućenog Vrhovnom štabu NOV i POJ 1. jula 1942. godine, pored ostalog piše:

»Ta nam je zona vojnički i organizaciono najjača. Ona za nas pretstavlja rezervoar, iz koga ćemo u druge zone, gdje još partizanski pokret nije na tako visokoni stupnju, slati iskusne borce i vojno-političke kadrove. I dalje — Štabu smo 1. operativne zone kao veoma važnu zadaću postavili uspostavljanje dobre veze sa 2. i 3. zonom kao i pružanje pomoći tim zonama slanjem iskusnih boraca i kadrova, kao i savjetima. Neke su se partizanske grupe s Banije prebacile u okolinu Siska i uspostavile vezu s Moslavinom. Isto je tako jedna jedinica s Korduna prešla preko Kljuka u Žumberačku gōru gdje se povezala sa slovenskim partizanima. Štabu 1. smo operativne zone naredili da pojača te jedinice i da prodiranjem u 2. i 3. zonu uvuku hrvatske mase tih krajeva u borbu.«⁴⁵

Sprovodeći direktivu Vrhovnog štaba, da se partizanska dejstva prošire i ojačaju i u drugim krajevima Hrvatske, Štab grupe kordunaških NOP odreda, prema naređenju Glavnog štaba Hrvatske, već početkom marta 1942. godine upućuje na Žumberačko-pokupsko područje jednu desetinu, a krajem maja iste godine i drugu desetinu kada stiže i vod (20 boraca) iz Zagorske partizanske čete. Od ovih je boraca (kordunaških i zagorskih) u prvoj polovini juna 1942. godine formirana Žumberačka četa.

U Pokuplju je istovremeno od partizanske grupe boraca iz Siska i jednog kordunaškog voda formirana četa »Kljuka« (60 boraca). Od

⁴⁴ Zbirka sjećanja, HAK, k. 6.

⁴⁵ Zbornik, tom 5, knj. 5, str. 225 i 226.

ove dvije čete sa Žumberka i druge proleterske čete grupe kordunaških NOP odreda formiran je 2. jula 1942. godine Žumberačko-pokupski NOP odred, koji je prilikom novih boraca, krajem avgusta 1942. godine, imao dva bataljona »Josip Kraš« i »Slavko Klobučar«, Žumberačku omladinsku četu i pionirsku četu.

Istovremeno sa upućivanjem partizanskih grupa u Žumberak i Pokuplje, upućivani su, radi širenja NOP-a i na teritoriju kotara Karlovac. Tako je slobodna teritorija Like, Korduna i Banije, sa svojim partizanskim jedinicama, postala oslonac za razvoj NOB-a i u susjednim oblastima, koje će postati operativno područje 1. korpusa NOV Hrvatske.

Radi širenja i jačanja NOP u Žumberačko-pokupskom području, krajem avgusta 1942. godine, a prema naređenju Glavnog štaba Hrvatske, upućena je i prva, poznata kao 4. kordunaška brigada. Odmah po formiranju, 19. avgusta 1942. godine, brigada je krenula prema Pokuplju i po prelazu rijeke Kupe, kod sela Desno Sredičko, noću 25/26. avgusta izvršila napad na neprijateljevu posadu u Jastrebarskom, 25 km od Zagreba (na komunikaciji Zagreb — Karlovac). U toku noći razbijena je ustaško-domobranska posada, a iz ustaškog logora oslobođeno oko 730 djece sa Kozare, Korduna, Like i Banije.⁴⁶

Dejstvima 4. kordunaške brigade i Žumberačko-pokupskog NOP odreda, u neposrednoj blizini Zagreba i Karlovca, unijeta je velika uznemirenost kod ustaškog rukovodstva koje preduzima ofanzivu angažujući grupu »Istok« (13. i 16. ustašku bojnu) i djelove 9. ustaške bojne sa jednom baterijom topova i sa linije Pleševica — Sv. Jana — Vивоđina, napale u pravcu Kalja. Zbog jačih neprijateljevih snaga brigada i odred bili su prisiljeni da se povuku u Sloveniju, na teritoriju Krškog NOP odreda.

Prije povratka na Kordun, 4. kordunaška brigada je noću 21/22. septembra izvela neuspjeli napad na talijansku posadu u Črnomelju, ali je zato u toku dana, 22. septembra, sačekala i uništila auto-kolonu od 7 kamiona talijanskih vojnika kod Tanča Gore. U ovoj borbi Talijani su imali oko 120 mrtvih i 18 zarobljenih vojnika, a zaplijenjeno je 8 mitraljeza, 70 pušaka, 10.000 puščanih metaka i druga oprema. Brigada je imala 7 poginulih i 22 ranjena borca i starješinu.⁴⁷ Sav plijen ostavljen je slovenačkim partizanskim jedinicama koje su još bile slabo naoružane.

Po dolasku 4. brigade u Kordun, u Žumberku je ostao samo Žumberačko-pokupski NOP odred. Da bi se sačuvali postignuti rezultati i stvorili uslovi za daljnje širenje i jačanje NOP, u Žumberk je krajem septembra 1942. godine, prema naređenju Glavnog štaba Hrvatske, upućen 1. proleterski bataljon Hrvatske, koji je izvodio akcije zajedno sa Žumberačko-pokupskim NOP odredom. I protiv ovih jedinica ustaše su preduzele ofanzivu, te su bile primorane da se preko rijeke Kupe povuku u Kordun, gde je u selu Gornji Sjeničak, od 7. do 10. novembra 1942. godine, od 1. proleterskog bataljona Hrvatske i Žumberačko-pokupskog NOP odreda, formirana 13. proleterska bri-

2 Zbornik, tom 5, knj. 6, str. 200. ^

Zbornik, tom 5, knj. 7, str. 256.

gada Hrvatske. Na Žumberk je krenula odmah po formiranju, 13/14. novembra 1942. godine.

Po dolasku u Kordun, 4. kordunaška brigada bila je angažovana na izvođenje manjih akcija i za odbranu slobodne teritorije od ustaških ispada sa pravca Velike Kladuše i Cetingrada. Krajem oktobra 1942. godine, zajedno sa 2. ličkom brigadom, učestvuje u borbi sa Talijanima u selu Perjasica i u napadu na ustaško-domobranksu posadu u selu Tušilovič. Nakon ovih borbi brigada je učestvovala u oslobođenju Bihaća, a 2. kordunaška, poznata kao 5. kordunaška brigada, nalazila se na teritoriji Banije.

Razvoj ustanka i NOB u Baniji do formiranja Korpusa

Paralelno sa razvojem oružanog narodnog ustanka i partizanskih jedinica u Lici i Kordunu, razvijao se i narodni ustanak u Baniji. To je oblast koja se nalazi između Save, donjih tokova Kupe i Une i rijeke Gline. Prema administrativnoj podjeli prije rata je obuhvatala (srezove) Glina, Petrinja, Sisak, Kostajnica i Dvor na Uni.

Po uspostavi NDH u kotarskim i općinskim mjestima uspostavljena je ustaška vlast sa formiranim ustaško-domobranskim jedinicama, a veća naseljena mjesta sa oružničkim postajama. Sa hapšenjem i ubijanjem komunista i poznatijih Srba ustaše su otpočele već u aprilu 1941. godine, a do masovnijih odvođenja i ubijanja, radi uništenja srpskog stanovništva, dolazi 11. maja 1941. godine u Glini, kada ubijaju 500 dječaka Srba, od 12 i više godina starosti. Do slijedećeg masovnog ubijanja Srba dolazi 24 — 26. jula 1941. kada je iz Grabovca iz okolnih sela pohvatano i pobijeno 1.285 muškaraca pa odmah zatim 2. i 3. avgusta u pravoslavnoj crkvi u Glini 1280. Na području Kostajnice, od 30. jula do 4. avgusta ustaše su ubile 600 nevinih Srba.

Pripreme naroda na oružanu borbu otpočele su odmah poslije majskog partijskog savjetovanja u Zagrebu. Tada je brojna partijska organizacija bila pod rukovodstvom okružnog komiteta KPH Sisak (kotar i grad Sisak, kotar Petrinja i kotar Kostajnica) i okružnog komiteta KPH Karlovac (kotar Glina). Partijske organizacije kotara Dvor na Uni bile su na vezi bosanskog partijskog rukovodstva — Bosanski Novi. Ovakva organizacijska podjela ostaje do 30. novembra 1941. godine, kada se po odluci CK KPH osniva okružni komitet KPH Banija.

Neposredno pred ustanak, na području Banije i Siska djelovalo je 96 partijskih ćelija sa 556 članova — grad Sisak 19 ćelija sa 89 članova, sela Sisačkog kotara 17 ćelija u kojima su bila 93 člana, kotar Petrinja 16 ćelija sa 70 članova, kotar Kostajnica 14 ćelija sa 64 člana i kotar Glina 30 partijskih ćelija sa 240 članova KPH.⁴⁸

Prvi i osnovni zadatak partijskog rukovodstva bio je da organizaciono učvrsti i međusobno poveže partijske ćelije i članove KP, nastavi rad na praćenju i objašnjavanju novonastale situacije, vrši političke i

⁴⁸ Milutin Baltić, *Razvoj i karakteristike NOP na području OK KPH za Baniju do formiranja 1. korpusa NOVH*, HAK Zb. 17, str. 41.

vojne pripreme komunista i naroda za oružani narodni ustanak, prikuplja oružje i organizuje seoske stražare, koje vremenom prerastaju u borbene grupe, partizanske vodove i čete. Skoro svako srpsko selo u Baniji imalo je svoje straže. U organizaciji pripreme oružanog narodnog ustanka, partijskim organizacijama u Baniji, znatnu pomoć su pružili Josip Kraš, član CK KPJ, na području okružnog komiteta KPH Sisak i Ivo Marinković, sekretar okružnog komiteta KPH Karlovac, za područje Glinuskog kotara.

Sa napadom Njemačke na Sovjetski Savez, 22. juna 1941. godine, grupa od oko 70 članova KPH i SKOJ-a, napušta Sisak i u šumi Brezovica po odluci okružnog komiteta KPH za Sisak pod rukovodstvom Vlade Janića Cape formira Sisački partizanski odred, koji u septembru iste godine ulazi u sastav Banijskog NOP odreda. Krajem juna 1941. godine održano je partijsko savjetovanje za kotar Glina, na kojem je razrađena direktiva OK KPH Karlovac o pripremama za oružani narodni ustanak. U šumi Abez, kod Vrginmosta, 19. jula 1941. godine održano je partijsko savjetovanje, sa rukovodiocima kotarskih komiteta: Glina, Vrginmost i Vojnić, i doneta odluka o dizanju ustanka. Prve oružane akcije izvedene su 23. jula na grupe ustaša u selu Štipan, na području kotara Vrginmost i na željezničkoj stanici Banski Grabovac.

Nakon uspješne akcije u Grabovcu, gde je ubijeno 12 ustaša, nastavljena su još svirepija ustaška zlodjela, te je srpsko stanovništvo bilo prisiljeno da napusti svoje domove i povuče se u zbjegove u šume Šamarice (Zrinska gora), koja postaje ustanički centar Banije. Istovremeno, na Šamarici u selu Vlahović formira se Šamarički NOP odred, u šumi Kaline, Kalinački NOP odred, u šumi Prolom, južno od Gline, Prolomski NOP odred i na području Dvora na Uni NOP odred »Cerkezovac«. U operativnom smislu partizanski NOP odredi bili su pod komandom komande Korduna i Banije, a radi efikasnijeg rukovođenja, pored četiri rejonu u Kordunu, Baniji je osnovan 5. i 6. rejon.

Prema direktivi CK KPH vojni rejonu Korduna i Banije reorganizovani su, u oktobru 1941. godine u pet bataljona. Peti i Šesti rejon formirali su jedan bataljon (banijski). Kada se, u novembru 1941. godine, uspostavio Okružni komitet KPH za Baniju, uslijedila je u decembru i vojna reorganizacija. Od Banijskog partizanskog bataljona, odnosno od Glinско-šamaričkog NOP odreda, Kalinačkog i Sisačkog NOP odreda, formiran je Štab NOPO Banije čiji je komandant Vasilj Gaćeša, politički komesar Đuro Kladarin, zamjenik komandanta Stanko—Cane Bjelajac, koji je nakon pogibije Gaćeše postao komandant odreda, i operativni oficir Milan Pavlović.

Formiranje jedinstvenog Štaba NOPO Banije imalo je veliki politički i vojni značaj i stvoreni su povoljni uslovi za daljnji razvoj NOB-a u Baniji. Izvođeci skoro svakodnevno akcije protiv manjih neprijateljevih jedinica, odred je širio svoju slobodnu teritoriju i uzlazno širio i jačao svoje oružane snage. Već u martu 1942. godine imao je tri bataljona i banijsku proletersku četvu sa oko 600 boraca i starješina, a 4. aprila formiran je i 4. bataljon.

U to vrijeme na Kordunu, Baniji i Lici svuda je Partija bila na čelu NOB-a i imala široko povjerenje narodnih masa. To uvjerljivo

potvrđuje⁴⁹ i izvještaj CK KPH od 1. aprila 1942. u kojem se kaže: »Na Kordunu su partizanski odredi jaki i dobro organizirani — uticaj Partije je potpuno osiguran. Jedinstvo i odlučnost naroda za borbu dolazi do izražaja na svakom koraku. Omladina se naročito ističe u svojoj borbenosti. Teško je naći omladinca koji se ne osjeća komunistom, dapače tukao bi se ako bi mu se reklo da nije. Na Baniji je masovno raspoloženje isto tako dobro, ali je partijska organizacija mlada. Po naoružanju Lika stoji najbolje, a po borbenosti njihova dva udarna bataljona odskaču od svih naših partizanskih jedinica.«⁴⁹

Novi uspjesi NOPO Banije i stalni priliv novih boraca doveli su, u julu 1942. godine, do formiranja još tri nova bataljona, tako da je u Baniji, polovinom 1942. godine, djelovalo sedam partizanskih bataljona pod jedinstvenom komandom Štaba NOPO Banije koja je od juna 1942. godine bila pod komandom Štaba 1. operativne zone Hrvatske.

Krajem maja 1942. godine održana je i prva Okružna partijska konferencija KPH za Baniju na kojoj je, pored ostalog, rešeno da se u duhu stavova CK KPH i Glavnog štaba Hrvatske, dejstva NOPO Banije radi razvijanja narodnog ustanka u hrvatskim selima, usmjere prema Kupi, kao i sjeverno od Kupe. U duhu te odluke formirana je i banijska partizanska četa »Matija Gubec« koja je djelovala i politički radila sa narodom u području rijeke Kupe, a Banijska proleterska četa odlazi u maju 1942. godine u Slavoniju, gdje daje veliki doprinos razvoju ustanka u tim krajevima. Budući da se sisačko područje, naročito s lijeve obale Save, lakše povezuje sa Moslavinom, to se u drugoj polovini 1942. godine i sisačka partijska organizacija veže za moslavačko područje. Od postojećih sedam bataljona NOPO Banije, njegov udarni bataljon ulazi u sastav novoformirane 1. NOU brigade Hrvatske, koju su pored ovog bataljona sačinjavala dva lička i jedan kordunaški bataljon.

Posebno se ističu uspješne akcije odreda 2. aprila kada su razoružane domobranske posade u selima Maji, Vlahoviću i Grabovcu, gdje je zarobljeno 78 domobrana i zaplijenjena veća količina oružja i municije.

Sa razvojem i jačanjem Banijskog NOP odreda razvija se i njegova slobodna teritorija i postižu zavidni rezultati u borbi s ustaško-domobranskim jedinicama, koje su bile prisiljene da se povuku u veća naseljena mjesta — Glinu, Goru, Petrinju, Sisak, Sunju, Kostajnicu, Dvor na Uni. Da bi razbili banijske partizane i spriječili širenje ustanka i u hrvatskim selima, ustaško rukovodstvo priprema ofanzivu i za to formira specijalnu jedinicu, Petrinjski ustaško-domobranski zdruk, kao što je to učinjeno i u Kordunu u martu 1942. godine sa Utinjskim ustaško-domobranskim zdrukom.

Poslije akcije u Kordunu ustaški Petrinjski zdruk prodro je prvih dana aprila 1942. godine, sa djelovima 11. pješadijske pukovnije, na slobodnu teritoriju Banije s ciljem da uništi Banijski NOP odred. Zbog jačih neprijateljevih snaga, a poučen dotadašnjim iskustvima da se ne

⁴⁹ HAK f. CK KPH, kut. 2, dok. 51.

doveđe u okruženje, Štab Banijskog NOP odreda povukao je svoje jedinice i u vremenu od 8. do 12. aprila 1942. godine preko rijeke Une u Bosnu, gdje je izvodio akcije na pruzi Bihać — Bosanska Kupa. Neprijatelj je prokrstario Banijom i uspostavio nekoliko svojih novih garnizona. Po naređenju Glavnog štaba NOV Hrvatske, od 25. aprila Banijski odred se preko reke Une vratio u Baniju.

Po povratku Banijskog NOP odreda iz Bosanske krajine, u Baniji su ponovo oživjele borbe. Odred je razoružao domobranske posade u selima: Strašnik, Dolnjaci, Svračica, Kuljani, Skela, Mečenčani, Bijeljevina, željeznička stanica Maja i Gradac, a samo napad na ustaško utvrđenje Zrinj 5/6. maja nije uspio. Dvije čete 2. krajiškog NOP odreda, uz osiguranje 3. banijskog bataljona su 7/8. maja 1942. godine u akciji oštetile vijadukt kod Volinje, na željezničkoj pruzi Kostajnica—Bosanski Novi, dužine 70, a visine 30 metara, pa je obustavljen saobraćaj na ovoj komunikaciji. Ovim uspješno izvedenim akcijama ponovo je uspostavljena ranija slobodna partizanska teritorija Banije.

Slijedeću ofanzivu na partizanske jedinice u Baniji i na Šamarici ustaše su izvršile u vremenu od 9. do 14. juna 1942. godine, u vrijeme koncentracije svojih snaga za ofanzivu na Kozaru. Da bi se izbjegla borba u okruženju Banijski NOP odred je vješto izmanevrisao snage 1. ustaško-domobranske divizije, a zatim prešao ponovo u napad na Kordić, Donju Budućinu, Majur i željezničku stanicu Blatna, a početkom jula 1942. godine jednovremeno napao neprijateljeva uporišta: Čuntić, željezničku stanicu Kraljevčani i željezničku stanicu i selo Bačuga, svladavši ustaško-domobranske posade i zaplijenivši veću količinu oružja, municije i opreme.

Kao u Kordunu, tako i u Baniji, Banijski NOP odred je u toku jula 1942. godine vodio borbu za odbranu slobodne teritorije, tako da je i pored stalnih napada ustaških jedinica petrinjskog zdruga iz Gline, Petrinje, Siska, Kostajnice, i dr. mjesta, radi pljačke i ubijanja nevinog stanovništva, uspio da uz pomoć naroda sakupi veći dio ljetine. Međutim, dijelovi 1. brdske ustaško-domobranske divizije sa pravca Sunja—Kostajnica i dijelovi ustaškog petrinjskog zdruga sa pravca Petrinja—Glina, u vremenu od 1. do 7. avgusta 1942. godine, vrše kraće ili dulje ispade na slobodnu teritoriju Banije. I ovoga puta Banijski NOP odred bio je prisiljen da se pred jačim neprijateljevim snagama prebaci preko rijeke Gline u Kordun. Za vrijeme odsutnosti Banijskog odreda ustaše su prokrstarile slobodnom teritorijom, opljačkali veću količinu namirnica, izvršili brojna zvjerstva nad narodom i mnoge mlade ljude otjerali na prisilni rad i u logore Jasenovac, Sisak i Gradiška.

Za vrijeme dok se Banijski NOP odred nalazio na teritoriji kotara Vrginmost, zajedno sa jedinicama 1. kordunaškog NOP odreda, izvršen je noću 12/13. avgusta 1942. godine napad na neprijateljevu posadu u Vrginmostu, koju je sačinjavalo oko 300 ustaša, satnija domobrana jačine 80 do 100 vojnika oko 30 žandara. Zbog žilave odbrane neprijatelja iz utvrđenih zgrada i brisanog prostora oko njih napad nije uspio. U ovoj borbi naše jedinice imale su 4 poginula, 2 nestala i 10

ranjenih Koraca i stariješina, dok je neprijatelj imao jednog poginulog natporučnika i nepoznat broj drugih poginulih i ranjenih.⁵⁰

Nakon neuspjelog napada na neprijateljevu posadu u Vrginmostu, Banijski NOP odred je po naređenju Glavnog štaba Hrvatske i odluci CK KPH, uputio tri bataljona u Moslavinu i Slavoniju, kao ispomoć tamošnjim partizanskim jedinicama u jačanju i širenju NOP-a, dok su se ostale jedinice, nakon borbi kod Čemernice i Bučice (teritorija kotara Vrginmost), vratile u Baniju. Po dolasku u Baniju jedinice Banijskog NOP odreda su noću 13/14. septembra 1942. godine razbile dvije čete domobrana u Majskom Trtniku i zauzele ovo selo.

Drugog septembra 1942. godine, od 3,5. i Udarnog bataljona Banijskog NOP odreda formirana je i 1. banijska NO brigada (7. NO brigada Hrvatske), sa 1 000 boraca. Za njenog komandanta postavljen je Nikola Maraković Nina i za političkog komesara Đuro Cizmek. Već 7. septembra iste godine formirana je i 2. banijska brigada (8. NO brigada Hrvatske) od 1,2. i 4. bataljona NOP odreda na prostoru sela Obljaja, također sa oko 1 000 boraca. Njen komandant bio je Stanko Bjelajac i politički komesar Ranko Mitić.⁵¹ Ove banijske brigade tokom oktobra 1942. godine vode žestoke borbe s ustaško-domobranskim jedinicama kod Gornjeg Klasnića, Brubnja, Brezova polja, Mečenčana, Blinje i nekoliko drugih mjesta, te uništavaju i onesposobljavaju neprijateljeve komunikacije na pravcu: Petrinja—Kostajnica, Glina—Dvor na Uni i Kostajnica—Dvor na Uni. Iste brigade, zajedno sa ličkim i kordunaškim brigadama, učestvuju u uspješnim operacijama za oslobođenje Bihaća, Cazina, Velike Kladuše, Slunja, Cetingrada i u napadima na Glinu i Dvor na Uni. Iako tada nisu oslobođeni Glina ni Dvor na Uni, ove akcije su imale snažni moralnopolitički odraz na polet ustanka i borbe u Baniji.

Do ovoga vremena u Baniji su se uspješno razvijale i djelovale organizacije KPH, te organi narodne vlasti, organizacije omladine, žena i pionira.

Mika Spiljak u svojim sjećanjima piše:

»Pošto su upravo borci Korduna, Banije i Like najviše doprinijeli stvaranju slobodne teritorije iz koje je dalje vršen uticaj na njeno proširenje, to treba istaći dužno poštovanje i priznanje tom dijelu srpskog naroda Hrvatske, čiji su sinovi i kćeri sačinjavali jedinice 4. korpusa NOVJ. Ne samo da je to stanovništvo najviše stradalo ljudskim životima i spaljenim domovima već je dalo najveći doprinos u stvaranju borbenih jedinica, a njihova uloga i značaj širili su se mnogo dalje od navedenog slobodnog teritorija...

Zbog toga nije slučajno da su upravo na tom području sve do oslobođenja Dalmacije djelovali svi centralni organi i organizacije NOP-a Hrvatske (CK KPH, Glavni štab NOV Hrvatske, ZAVNOH-a, Pokrajinski komitet SKOJ-a, Odbor AFŽ-a Hrvatske sa svim pratećim organima i službama, tu su održani kongresi kulturnih i prosvjetnih radnika i privrednika Hrvatske). Partizan-

⁵⁰ Zbornik, tom 5, knj. 6, str. 146, 177 i 205.

⁵¹ Zbornik, tom 5, knj. 7, str. 155.

ske jedinice i narod ovih krajeva iz kojih su ponikle svojim uspješnim akcijama i političkim zadacima omogućile su slobodan i kontinuiran rad svih organizacija i organa NOP-a što je imalo neprocjenjivi značaj i za rukovođenje NOB-om u cijeloj Hrvatskoj, a i obrnuto centralni organi i organizacije su svoja iskustva i saznanja neposredno prenosili na borce kao i na sve organe narodne vlasti od seoskih do okružnih i oblasnih što je značajno uticalo na ukupan razvoj NOP-a u Hrvatskoj.⁵²

Razvoj NOB u Žumberku i Pokuplju do formiranja Korpusa

Žumberačko-pokupska teritorija činila je za vrijeme NOB jedinstveno operativno područje. Prostire se između rijeke Kupe i Save, te hrvatsko-slovenačke granice, odnosno obuhvata Žumberak (sjeverozapadni dio od komunikacije Zagreb—Karlovac do Save i hrvatsko-slovenačke granice, rijeka Kupa), Pokuplje (prostor između Zagreba—Karlovca i Siska), Turapolje (Zagreb—Sisak—rijeka Sava), ili predratne kotareve Jastrebarsko, Samobor i Velika Gorica i dio karlovačkog, metličkog, zagrebačkog i sisačkog kotara, sa oko 100.000 stanovnika, od kojih 94.960 Hrvata prema popisu od 1931. godine.

Prema vojno-teritorijalnoj podjeli, iz nadležnosti komandovanja jedinice Žumberačko-pokupskog područja bile su pod rukovodstvom Štaba 2. operativne zone Hrvatske od aprila 1942. godine do kraja januara 1944. godine kada njegove funkcije preuzima Štab 10. zagrebačkog korpusa. Međutim, kako su se prema odluci CK KPH i naređenja GSH borbena dejstva Kordunaškog i Banijskog NOP odreda, u toku 1942. godine, odvijala i na ovome području, radi prenošenja ustanka u hrvatska sela, to su se ta borbena dejstva nastavila i po formiranju 1. odnosno 4. korpusa, a naročito od februara 1944. godine, kada je u njegov sastav ušla novoformirana 34. divizija, koja se formirala i do kraja rata dejstvovala na tome području. To je i razlog da je ovo područje činilo značajni dio operativnog područja 4. korpusa sa izvođenjem operacija u neposrednoj blizini Zagreba, Karlovca i Siska.

Kao i u drugim krajevima novostvorene tzv. NDH, po kapitulaciji bivše Jugoslavije, ustaše uspostavljaju svoju vlast u opštinskim i kotarskim mjestima (gdje je bila i za vrijeme bivše Jugoslavije) i imenuju svoje tabornike i pobočne tabornike, odnosno logornike i logorne pobočnike, koji stvaraju ustaške organizacije. U okviru ustaške vojnice formiraju se po opštinama i kotarevima ustaške pripreme bojne i druge ustaške jedinice. Do proljeća 1942. godine s tog područja se oko 3.000 ljudi upisalo u ustaše, a vršila se i masovna mobilizacija ljudi za domobranske jedinice.⁵³ Preko ovoga područja od Samobora do Petrinje, bila je tzv. demarkaciona linija, između fašističke Njemačke na

⁵² Dr Đuro Zatezalo, n. đ. str. 97 HT07.

⁵³ Mr Zdravko Dizdar, *Pregled razvitka NOP-a u Žumberku i Pokuplju do formiranja 1. korpusa NOV Hrvatske (1941-1942)*. - 1. korpus NOVH, HAK, Zb. 17.

sjeveru i fašističke Italije na jugu, tako da su se ovdje, pored ustaško-domobrantskih i oružničkih snaga, nalazile i talijanske oružane snage.

U Žumberku i Pokuplju, uoči rata, nije bilo jačih i brojnijih partijskih organizacija, ali su zato na ovom prostoru djelovali i radili komunisti iz Zagreba, Karlovca i Siska i vršili pripreme za oružani narodni ustanak. Ocjenjujući povoljne geografske uslove teritorije Žumberka i računajući na podršku stanovništva, CK KP Hrvatske, početkom avgusta 1941. godine upućuje jednu grupu članova KP i SKOJ-a iz Zagreba, koji u šumi Gmajni, sjeverno od Krašića, formiraju partizanski odred »Matija Gubec«, koji su podržali članovi formirane partijske ćelije u selu Pečno. Međutim, kako političke pripreme naroda nisu bile izvršene, pa nisu bili ni prihvaćeni, to se posle prvih akcija, demoralizacije i dezerterstva, te ustaških napada malobrojni odred morao rasformirati.

Nakon rasformiranja odreda uslijedila je organizovanija i aktivnija djelatnost Partije, naročito protiv uticaja Mačekove seljačke stranke, koja je dala podršku ustašama i zagovarala politiku čekanja. U selu Krašiću koje se nalazi na ovom području rođen je i imao snažnog uticaja i Alojzije Stepinac. Vjernom službom kvislinškoj tvorevini NDH i zlikovcu Anti Paveliću uticao je da se hrvatski živalj ne uključuje u NOP. Partijska aktivnost više se osjećala poslije konferencije KPH za okrug Zagreb održane 30. oktobra i 1. novembra 1941. godine u Samoboru, na kojoj je bilo 8 delegata iz jastrebarskog, samoborskog, velikogoričkog i zagrebačkog kotara u ime 80 članova KP sa okruga Zagreb, kada je izabran i Okružni komitet KPH Zagreb.⁵⁴

Prvu značajnu, više političku nego vojničku akciju, izveo je noću 7/8. decembra 1941. godine 4. bataljon 1. kordunaškog NOP odreda, pod komandom Nikole Vidovića, na žandarmerijsku stanicu u opštinskom mjestu Pisarovina. To je dalo podršku komunistima i simpatizerima NOP-a da se aktivnije uključe i djeluju na liniji NOB-a. Ta akcija, izvedena 20 km od Zagreba, pozitivno je odjeknula kod hrvatskog stanovništva, a kod ustaša izazvala bojaznost da će se partizanski ustanak proširiti i u hrvatska sela, u prisustvu Pavelića ustaše radi odmazde vrše poznatu decembarsku (1941) ofanzivu na sjeverni dio Korduna (kotar Vrginmost), kada su pobili oko 1.500 Srba — ljudi, žena, djece i staraca i spalili 17 sela iz kojih se oko 15.000 stanovnika povuklo u zbjeg — u Petrovu Goru. Da bi se zaštitili od budućih partizanskih napada preko rijeke Kupe, ustaše postavljaju svoje jače garnizone, kao: Lasinja, Banski Kovačevac, Skakavac, Rečica (dolina rijeke Kupe).

Nakon održane okružne konferencije KPH Karlovac, u Velikoj Kladuši, kada je pored ostalog rešeno da se plamen narodnog ustanka i NOB prenosi i u hrvatska sela, preko rijeke Kupe, u Žumberku i Pokuplju, jača partijsko-politički rad, formiraju se organizacije NOF i prvi ilegalni NOO. Radi organizovanijeg rada za prostor Žumberka, Pokuplja, Turopolja, Kalnika, Moslavine i Hrvatskog zagorja, formiran je Štab 2. operativne zone Hrvatske.⁵⁵

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 53.

U duhu odluke okružne konferencije naređeno je da kordunaške jedinice djeluju prema Vukmeričkim Goricama, a Goranci (Gorski kotar) preko Bosiljeva prema Žumberku. Odmah zatim uslijedilo je i slanje prvih partizanskih jedinica. Prva takva jedinica bila je desetina od 15 boraca 1. kordunaškog odreda, pod komandom Teše Bulata, koja se noću 15/16. aprila 1942. godine prebacila preko Kupe, a nakon borbe u Pokuplju sa Talijanima, preko pruge Zagreb — Karlovac prebacila u Žumberak.

Neposredno poslije toga u Žumberak je stigla i druga kordunaška desetina sa Milkom Kufrin (rodom iz Okića kod Jastrebarskog), a iz Zagorja dolazi 20 boraca. Od Kordunaša, Zagoraca i Žumberčana (Srba i Hrvata) formira se 1. žumberačka partizanska četa sa dva voda od 50 boraca — komandir Tešo Bulat. Prvu značajniju i uspješnu akciju četa izvodi 28. maja 1942. godine na Talijane kod Oštrca, koji su sa 20 mrtvih i ranjenih bili prisiljeni da se povuku u Kostanjevac⁵⁶ (severozapadno od Krašića). Zatim su se akcije, zajedno sa Slovencima (Goranski bataljon), izvodile i u drugim mjestima i kovalo borbena bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.

Istovremeno sa razvojem ustanka i partizanskih jedinica u Žumberku, razvija se NOP i u Pokuplju. Na ovaj teren, 16. maja 1942. godine, preko Kupe dolazi Milan Radović Cokara sa 25 boraca 4. bataljona 1. kordunaškog NOP odreda, u šumu Kljuka,⁵⁷ te i dobija naziv vod »Kljuka«. Vod je po dolasku odmah počeo sa napadima na manje neprijateljeve jedinice, obično na oružničke postaje, a narod gaje čuvao i hranio. Do polovine juna 1942. godine sa novim dobrovoljcima vod je imao 50 boraca, od kojih je formirana četa »Kljuka«, u čiji sastav ulazi i grupa boraca koja je stigla sa terena sisačkog kotara.

Pošto su se stvorili uslovi za daljni razvoj NOB-a, a radi objedinjenog^ komandovanja, to je prema naređenju Glavnog štaba Hrvatske, od Žumberačke čete i čete »Kljuka« i novopridošlih boraca iz Žumberka i Pokuplja, formiran, 2. jula 1942. godine, Žumberačko-pokupski NOP odred. Sa postignutim uspjesima u borbi protiv Talijana, ustaša, domobrana i oružnika bio je i veći priliv novih boraca, tako da se stvorila mogućnost formiranja jačih jedinica, te je početkom jula 1942. godine od Žumberačke čete formiran 1. bataljon »Josip Kraš« sa 197 boraca, a u avgustu iste godine od 25 omladinaca iz sela Kalja formira se omladinski vod koji je prerastao u omladinsku četu »Joža Vlahović« sa 80 boraca i starješina. Istovremeno, formira se i pionirska četa za diverzije na komunikacijama Zagreb—Karlovac i Zagreb—Sisak.

Na području Pokuplja dolazi i četa bataljona »Šamarica« Banijskog NOP odreda. Od ove čete i čete »Kljuka«, naredbom štaba 2. operativne zone Hrvatske, od 20. avgusta 1942. godine, formira se bataljon »Slavko Klobučar«, kao 2. bataljon Žumberačko-pokupskog NOP odreda. Odred je tada imao oko 450 boraca i starješina.

Razvoj ustanka i jačanje partizanskih jedinica u Žumberku i Pokuplju podržava i dolazak4> kordunaške brigade. Ona se odmah po

⁵⁶ Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 184. i 240.

⁵⁷ Zbornik, tom 5, knj. 5, str. 80. i 205.

formiranju'(19. avgusta 1942. godine), prema naredjenju GŠH, prebacila preko, Kupe i 26. avgusta razbila ustaško-domobransku posadu u Jastrebarskom i oslobodila oko 730 srpske djece iz ustaškog logora, a zatim se uputila za Žumberak. Nakon nepunih mjesec dana borbi u Žumberku bila je prisiljena da se pred ustaškom ofanzivom povuče za Kordun.⁵⁸ Međutim, ovo područje nije ostalo bez jačih partizanskih jedinica. Po povratku 4. kordunaške brigade iz Žumberka, gde je ostao Žumberačko-pokupski NOP odred, krajem septembra 1942. godine upućen je, prema naredjenju GŠH, 1. proleterski NOU bataljon Hrvatske.⁵⁹

Sa dolaskom proleterskog bataljona u Žumberak borbe su se nastavile i širila slobodna teritorija. Nakon jednomjesečnih borbi Talijani, ustaše i domobrani preduzimaju novu ofanzivu na Žumberak. Partizanske jedinice se pred jačim neprijateljevim snagama prebacuju preko Pokupskog i rijeke Kupe u Kordun. U selu Gornji Sjeničak, naredbom GŠH od 7. novembra 1942. godine, od jedinica Žumberačko-pokupskog NOP odreda, 1. proleterskog NOU bataljona Hrvatske i novopridošlih boraca s Korduna, formirana je 13. proleterska brigada »Josip Kraš«, koja je tada u svom sastavu imala oko 700 boraca.⁶⁰ Nakon formiranja, sređivanja i odmora, brigada se 13/14. novembra prebacila preko Kupe i Pokupskog i vratila u Žumberak.

Razvoj ustanka i partizanskih jedinica, kao i veća slobodna teritorija, zahtijevalo je, pored organizovanih partijskih ćelija KP, organa narodne vlasti, i organizaciju vojno-pozadinskih jedinica i ustanova, kako bi se partizanske jedinice oslobodile tih poslova i operativnije djelovale u borbi protiv naprijateljelih snaga. U vezi s tim, u decembru 1942. godine, formirana je Komanda žumberačkog vojnog područja za teritoriju Žumberka i Pokuplja. Ova komanda preduzela je organizaciju komandi mjesta, pozadinskih jedinica (radnih i straža) i ustanova (skladišta i radionica) za potrebe operativnih jedinica i stanovništva. Tako su se do formiranja 1. korpusa NOV Hrvatske na žumberačko-pokupskom operativnom području stvorili povoljni uslovi za jačanje i širenje NOB i u hrvatskim selima, što je naročito značajno ako se ima u vidu da je to teritorija u neposrednoj blizini jakih neprijateljelih uporišta kao što su Zagreb, Karlovac i Sisak, gdje je bio jak uticaj HSS-e.

Razvoj NOB-a u Gorskom kotaru do formiranja Korpusa

Gorski kotar, planinska oblast u zaleđu Hrvatskog primorja, sa četiri kotara (Čabar, Delnice, Vrbovsko, Ogulin) prostire se na sjeveru granicom Hrvatske i Slovenije (dolinom rijeke Kupe), na jugu grebenom srednjih planina, koje se izdižu iznad Hrvatskog primorja, na zapadu do granice sa Slovenijom i masiva Obruča (1377), a na istoku do linije

⁵⁸ Zbornik, tom 5, knj. 7, str. 19.

⁵⁹ Isto, str. 246.

⁶⁰ Zbornik, tom 5, knj. 9, str. 35. Za komandanta brigade postavljen je Ante Banina, a političkog komesara Božo Spaček. Pošto je Banina bio ranjen, njen komandant od osnutka bio je Rade Bulat.

Ponikve, Ogulinsko polje i Drežnica. Od kraja 1941. godine, u vojno-operativnom pogledu, Gorski kotar je zajedno sa Hrvatskim primorjem i Istrom, činio jedinstvenu cjelinu.

Područje Gorskog kotara, geografski povezano sa područjem Like, Korduna i Karlovca i Hrvatskog primorja činilo je jedno vrijeme i dio operativnog područja 1. korpusa NOV Hrvatske. U organizacijsko-partijskom pogledu Gorski kotar je bio u okviru djelatnosti OK KPH Sušak i OK KPH Karlovac do kraja 1942. godine kada je uspostavljen OK KPH za Gorski kotar i Hrvatsko primorje, a kao vojno-operativno područje 1. korpusa postaje sa formiranjem 13. primorsko-goranske divizije, maja 1943. godine, koja je do 30. januara 1944. godine bila povremeno pod operativnom komandom 1. korpusa, kada ulazi u sastav 11. korpusa NOVJ. Do tada su, na ogulinskom i plaščanskom dijelu Gorskog kotara, djelovale jedinice Plaščanskog i 2. kordunaškog NOP odreda.

Po kapitulaciji bivše Jugoslavije u Gorskom kotaru je uspostavljena ustaška i talijanska vlast. Odnosno, prema ugovoru između tzv. NDH i fašističke Italije od 18. maja 1941. godine kotari Kastav, Sušak, Čabar i dio kotara Delnice, bili su pripojeni Italiji.⁶¹ Međutim, sve do kapitulacije Italije cio Gorski kotar bio je pod okupacijom njenih oružanih snaga, Pored ustaško-domobranskih i oružničkih jedinica tzv. NDH, tu su se nalazile i jedinice 2. italijanske armije. U mjestima Ogulina i Plaški nalazili su se djelovi 1. brze divizije, divizije »Lombardia« u Delnicama, Novom i Vrbovskom i divizije »RE« na prostoru Senj — Otočac.

Pripreme za oružanu borbu pod rukovodstvom KPH počele su odmah po okupaciji kada su aktivirane sve postojeće partijske ćelije. Sa napadom Njemačke na SSSR, 22. juna 1941. godine, po direktivi Okružnog komiteta KPH za Sušak, održano je savjetovanje za kotar Delnice, gdje su donijete odluke za brže i organizovanje pripreme oružanog narodnog ustanka i izabran vojni komitet za njegovo rukovođenje.

Počelo se sa formiranjem partizanskih logora kod Delnica, Drežnice, Ledenica, Jasenka, Srpskih Moravica, Liča, Fužina, Gomirja i Brinja, gde su se skupljali borci — dobrovoljci od kojih su formirane prve borbene i diverzantske grupe koje su izvodile akcije na pruzi Ogulin — Rijeka. Od novih dobrovoljaca i postojećih borbenih grupa formirani su partizanski logori prvi NOP odredi: Drežnički, Brinjski, Delnički, Jasenički, Ledenički, Moravički, Hreljinski, Sušački, Bribirski, i dr., čija je jačina bila 20—50 boraca i stariješina.⁶²

Od novopridošlih boraca i boraca postojećih NOP odreda, u oktobru 1941. godine formirana su dva bataljona: Drežnički (kasnije 1. bataljon »Mirko Trbović«) i Goranskokotarski-primorski bataljon (kasnije 2. bataljon »Matija Gubec«). Za objedinjeno komandovanje formiran je Štab primorsko-goranskog NOP odreda (komandant Veljko Kovačević, politički komesar Ivo Vejvoda).⁶³ Odred je 13. decembra

⁶¹ Zbornik, tom 5, knj. 1, str. 504-507.

⁶² Isto, str. 141, i knj. 2, str. 107-109.

⁶³ Isto, str. 174.

1941. godine imao 330 boraca i striješina, 292 puške, 10 pištolja i 15 ručnih bombi.⁶⁴

Pored oslobođene Drežnice, koju su Talijani, pod pritiskom partizanskih jedinica, napustili 9. oktobra 1941. godine, jedinice Primorsko-goranskog NOP odreda su u toku januara i februara 1942. godine oslobodile Jasenak (zarobljena jedna satnija domobrana), Vrelo i neka sela kod Ogulina. U martu 1942. oslobođen je Mrkopalj i Ravna gora, a u maju iste godine, zajedno sa slovenačkim partizanskim jedinicama, i Brod na Kupi.

Sa oslobođenjem ovih mjesta stvorena je slobodna teritorija centralnog dijela Gorskog kotara, a talijanska divizija »Lombardia« bila je prisiljena da se povuče u veća uporišta na komunikaciji Ogulin—Delnice. Slobodna Drežnica postaje središte društveno-političkih organizacija za Gorski kotar, a početkom 1942. godine iz Korduna dolazi i Glavni štab NOPO Hrvatske.

Uz podršku naroda, a pod rukovodstvom organizacija KPH, na terenu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, NOB se širila i jačala uzlaznom linijom u sadejstvu sa partizanskim jedinicama Like, Korduna i Slovenije. Sa većim prilivom novih boraca — dobrovoljaca, stvoreni su uslovi i za formiranje novih partizanskih jedinica. Tako je krajem marta 1942. godine formiran i 3. bataljon »Goranin«, koji je sa novim borcima, kao jezgro bataljona, činila 3. četa do tada postojećeg 2. bataljona, koji se razvio u četiri čete sa oko 400 boraca, a 7. aprila 1942. godine formirana je proleterska četa koja je 7. maja iste godine ušla u sastav 1. proleterskog bataljona Hrvatske.

Za stanje u partizanskim jedinicama i na terenu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, u izvještaju komandanta i političkog komesara Primorsko-goranskog NOP odreda na trećem zasjedanju GŠH od 17. aprila 1942. godine pored ostalog je rečeno: »Odred ima 1.136 partizana, 846 pušaka, 24 puškomitraljeza i 57.600 metaka, a po sastavu su 75 - 80% Hrvati, 40% radnika i 113 članova KP. Nakon pada Mrkopolja javilo se kolektivno u partizane 150 željezničara iz Delnica, a željezničari iz Srpskih Moravica se spremaju. Odred se sastoji iz tri bataljona...⁶⁵

Sa prilivom novih boraca u aprilu 1942. godine formiran je 4. bataljon »Ljubica Gerovac« i 5. bataljon »Vladimir Gortan«. Došlo je i do nove organizacione promjene. Od postojećeg Primorsko—goranskog NOP odreda formirana su, 30. maja 1942. godine, dva NOP odreda, i to: Prvi primorsko-goranski NOP odred u koji su ušli: 1. bataljon »Marko Trbović«, 2. bataljon »Matija Gubec« i 4. bataljon »Ljubica Gerovac«. Komandant je bio Viktor Bubanj, a politički komesar Branko Vukelić. Odred je imao 750 boraca i starješina i 950 mobiliziranih u rezervnom sastavu bez naoružanja. Od naoružanja odred je imao 588 pušaka, 1 teški mitraljez i 16 puškomitraljeza. Drugi primorsko-goranski NOP odred sačinjavali su: 1. novoformirani bataljon, 3. bataljon »Goranin« i 5. bataljon »Vladimir Gortan«. Komandant

⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 2, str. 147.

⁶⁵ Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 78.

je bio Nikola Car, a politički komesar Vinko Švob. Odred je imao 960 boraca i starješina, a od naoružanja 800 pušaka, 1 teški mitraljez i 17 puškomitraljeza.

Ova dva Primorsko-goranska NOP odreda bila su u sastavu i pod komandom Štaba 5. operativne zone Hrvatske, koja je pokrivala područje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre. Komandant zone bio je Veljko Kovačević, a politički komesar Ivo Vejvoda.⁶⁶ Funkcija Štaba 5. operativne zone Hrvatske prestala je 26. juna 1943. godine, kada ju je preuzeo Štab Grupe primorsko-goranskih NOP odreda.

O razvoju primorsko-goranskih jedinica govori i njihovo brojno stanje, koje je u vremenu od januara do jula 1942. godine iznosilo: do 14. januara bilo je 398 boraca i starješina, do 10. marta 668, do 11. aprila 1.136, do 20. juna 1.736 i do 5. jula 1942. godine 2.183 borca i rukovodioca.⁶⁷

U daljnjem razvoju NOB-a došlo je do priliva novih boraca, a time i do formiranja jačih partizanskih jedinica. Tako je 12. oktobra 1942. godine u Drežnici, od četiri bataljona iz 1. i 2. Primorsko-goranskog NOP odreda, formirana 6. NO brigada Hrvatske, odnosno 1. brigada na teritoriji 5. operativne zone Hrvatske, kasnije 1. brigada 13. primorsko-goranske divizije. Na dan formiranja brigada je imala 1.053 borca i starješina, naoružanih sa 792 puške, 7 teških i 33 puškomitraljeza, 60 pištolja i 3 minobacača. Njen prvi komandant bio je Viktor Bujanj, a politički komesar Joso Gržetić. Poslije mjesec i pol dana, ili 26. novembra 1942. godine, formirana je i 14. NO brigada Hrvatske ili 2. brigada na teritoriji 5. operativne zone Hrvatske, kasnije 2. brigada 13. primorsko-goranske divizije, čiji je prvi komandant bio Dušan Matetić, a politički komesar Štipe Ugarković. U njen sastav ušla su dva bataljona 2. primorsko-goranskog NOP odreda i samostalni bataljon »Matija Gubec«.⁶⁸

Sa formiranjem ove brigade, komandant 5. operativne zone Veljko Kovačević u svom izvještaju Glavnom štabu Hrvatske, pored ostalog je javio: »Kada sam ovde stigao (vratio se iz GŠH) našao sam već formiranu 14. brigadu. U njen sastav, kao što već znate ušla su tri bataljona, a i na prvi pogled dobija se lijepa slika. Sve mladi momci iz Gorskog Kotara i Primorja, kojih za sada ima 600. Samo je vrlo slabo naoružana, tako da svega ima 11—12 puškomitraljeza.«⁶⁹ U januaru mjesecu 1943. godine formiran je novi NOP odred 5. operativne zone od tri bataljona sa oko 200 boraca i starješina.

Sa formiranim brigadama stvorili su se i bolji uslovi za izvođenje većih akcija. Tako su jedinice 6. primorsko-goranske brigade 29—30. oktobra 1942. godine oslobodile Severin na Kupi, 7. novembra Modruš (na komunikaciji Ogulin—Brinje), a u decembru 1942. godine, zajedno sa 14. primorsko-goranskom brigadom, oslobođeno je Gomirje i Ravna gora (na komunikaciji Ogulin—Delnice). Stalno je bila na udaru že-

⁶⁶ Svetozar Tintor, *13. primorsko-goranska udarna divizija*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: IHRPH), Zagreb, 1968. god, str. 46.

⁶⁷ Zbornik, tom 5, knj. 3. str. 69 i 263<knj. 5, str. 140-141.

⁸ Svetozar Tintor, str. 59 i 63.

⁶⁹ Zbornik, tom 5, knj. 9, str. 360.

Ijeznička pruga Ogulin—Rijeka, koju su držale jače talijanske snage radi snabdijevanja iz Italije. U to vrijeme slobodna partizanska teritorija prostirala se između Kraljevice, Fužina, Vrbovskog, Ogulina, Plaškog, Senja i morske obale.

Istovremeno, sa razvojem partizanskih jedinica, uz podršku naroda, razvijale su se i brojno ojačale organizacije KPH, kao rukovodeći organi NOB, te organi nove narodne vlasti — legalni i ilegalni narodnooslobodilački odbori, organizacija omladine i antifašističkog fronta žena.

Razvoj NOB u Cazinskoj krajini do formiranja Korpusa

Cazinsku krajinu čini sjeverozapadni dio Bosanske krajine: lijevom obalom rijeke Une od Bihaća do Otoke, na istoku granicom sa Banijom, a na sjeveru i zapadu granicom Korduna, današnje opštine Vojnić i Slunj. Uoči rata bila je to teritorija kotara Cazin, odnosno današnja teritorija opštine Cazin i Velike Kladuše, sa većim naseljenim mjestima: Cazin, Velika i Mala Kladuša, Ostrožac, Pećigrad, Bužim i Vrnograč. Prema popisu stanovnika od 1931. godine, bilo je 47.283 stanovnika, od čega 35.316 Muslimana, 11.072 Srba i 895 Hrvata.

Odvojena rijekom Unom od Bosanske krajine, geografski je bolje povezana sa teritorijom Banije, Korduna i Like. Zbog toga, a i sporazumom hrvatskog i bosanskog rukovodstva, na teritoriji Cazinske krajine, pored Okružnog komiteta KP BiH za Banja Luku, djelovao je i Okružni komitet KPH Karlovac, a sa tim postaje i operativno područje 1. korpusa NOV Hrvatske. Do tada su na ovom terenu dejstvovala i izvodile akcije jedinice Kordunaškog i Banijskog NOP odreda.

Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije i uspostave tzv. NDH u Cazinskoj krajini uspostavljena je ustaška vlast, a veća naseljena mjesta zaposjednuta su ustaškim, domobranskim i oružničkim jedinicama. U Cazinu, Velikoj Kladuši, Vrnograču i Bužimu nalazili su se djelovi 8. ustaške satnije, a oružničke postaje, bihaćkog oružničkog krila, nalazile su se u mjestima: Vrsta, Lipa, Ostrožac, Bosanska Krupa, Cazin, Tržačka Raštela, Jelovica, Pećigrad, Velika Kladuša, Vrnograč, Ravnice i Bužim. Na prostoriju Bihać, Velika Kladuša, Vrnograč, Bosanska Krupa, nalazili su se i djelovi brze italijanske divizije. Osim ovih vojnih jedinica ustaše su u nekim mjestima organizirali i naoružanu ustašku miliciju. U toku NOB jači neprijateljevi garnizoni biće: Cazin, Velika Kladuša, Ostrožac, te Bihać i Bosanska Krupa radi obezbjeđenja komunikacije dolinom rijeke Une (Bihać—Knin i Bihać—Bosanski Novi). Ovi garnizoni služili su neprijatelju i kao oslonac za napade na bosanske, ličke, kordunaške i banijske partizanske jedinice i na njihovu slobodnu teritoriju radi ubijanja nevinog srpskog stanovništva, te pljačke i paljenje sela, a i radi sprečavanja razvoja oružanog ustanka naroda Cazinske krajine.

Prije drugog svjetskog rata bio je to siromašan kraj, gdje osim manjeg broja zanatlija, uglavnom u Cazinu i Velikoj Kladuši, nije bilo

industrijskih pogona, pa ni industrijskih radnika, ali je zato bilo mnogo siromašnih poljoprivrednih radnika, koji su sredstva za opstanak morali tražiti i van Cazinske krajine.

Na liniji KPJ djelovao je manji broj ljudi. To su bili uglavnom učitelji, studenti i đaci (za vrijeme školskih raspusta), jedan dio službenika i zanatlija. Osjećao se i uticaj članova KPJ iz Banje Luke, Bihaća i Karlovca u većim naseljenim mjestima, a naročito u Cazinu i Velikoj Kladaši. Prva partijska ćelija od 6 članova, među kojima se naročito ističe Tone Hrovat, formirana je 1940. godine u Velikoj Kladaši, a u Cazinu se početkom 1942. godine formira ćelija od tri člana. Sa formiranjem partijske ćelije u Velikoj Kladaši dolazi i do formiranja organizacije SKOJ-a, koja je među mladim ljudima imala više simpatizera. Njihov rad posebno se osjećao 1941. godine kada počinje oružani narodni ustanak u Lici, Kordunu i Baniji.

Sa proglašenjem tzv. NDH i na terenu Cazinske krajine ustaše su počele sa masovnim pokoljem srpskog stanovništva. Na području Cazina ubijeno je 1.596, a na području Velike Kladaše oko 7.150 nedužnih žrtava, među kojima je bilo mnogo žena i djece, dok su u susjednom kotaru Bihać ustaše pobile oko 14.450 ljudi, žena i djece iz krajiških, ličkih i kordunaških mjesta.⁷⁰ Na Mehinom stanju kod Velike Kladaše ubijeno je oko 4.000 Srba iz kordunaških sela. Preživjeli stanovnici srpskih sela, koja su se uglavnom nalazila na periferiji Cazinske krajine, bježali su prema Baniji i Kordunu, gde se rasplamsavao oružani narodni ustanak.

Iako se teritorija Cazinske krajine nalazila između ustaničkih teritorija i partizanskih jedinica Bosanske krajine, Like, Korduna i Banije, nisu postojali povoljni vojno-politički uslovi za masovni narodni ustanak i za formiranje partizanskih NOP odreda. Međutim, dobrovoljci Srbi i Muslimani odlazili su u bosanske, banijske i kordunaške jedinice, a 1941. godine, na teritoriji Cazinske krajine, formirani su i djelovali NOP odreda Bugar i Rujnica (u sastavu Kordunaškog NOPO) i bojanska četa (u sastavu Banijskog NOPO) na tromeđi Cazinske krajine, Banije i Korduna.

Od posebnog značaja za razvoj NOB u Cazinskoj krajini je oslobođenje Velike Kladaše, 22. februara 1942. godine, koju su Talijani, ustaše i domobrani napustili pred pritiskom jedinica Kordunaškog NOP odreda. Narod sa oslobođene teritorije, do ispred Cazina i Vrnograča, srdačno je dočekaio partizanske jedinice i aktivno se uključio u NOP. U Velikoj Kladaši je, umjesto u prvobitno planiranom Vojniću, održana i druga okružna konferencija KPH za okrug Karlovac.

U to vrijeme, 8. februara 1942. godine, a prema odluci Okružnog komiteta KPH Karlovac, formiran je i Cazinski kotar sa svojim kotarskim komitetom KPJ, sa sjedištem u selu Široka Rijeka (Kordun), nedaleko od Velike Kladaše. Njegovi prvi članovi bili su Huška Miljković, koji je vršio dužnost sekretara komiteta, Milan Lika i Milka

⁷⁰ Mirko Turić, *Cazinska Krajina do formiranja 1. Hrvatskog korpusa (4. korpusa NOVJ) - 1. korpus NOV Hrvatske*, HAK Karlovac, 1987.

Kufrin. Mjesec dana kasnije, 12. marta 1942. godine, Cazinski kotar je imao sedam partijskih ćelija sa 41 članom.⁷¹

Sa pojačanim radom organizacije KP organizovane su i aktivirane organizacije omladine i AFZ-a. Istovremeno su izabrani i uspostavljeni organi narodne vlasti — narodno oslobodilački odbori u Velikoj Kladuši i okolnim oslobođenim selima. Veći broj dobrovoljaca prijavio se za odlazak u partizanske jedinice. Bio je to veći politički nego vojnički uspjeh. Muslimanski živalj se sve više uvjeravao u laž ustaške propagande i pravilnost linije i politike KPJ te sagledavao jačinu partizanskih jedinica, što je imalo pozitivan uticaj i na ostali, neoslobođeni dio Cazinske krajine.

Međutim, ova aktivnost biće prekinuta 18. marta 1942. godine, kada su ustaške i domobranske jedinice otpočele ofanzivu na Kordun, i ponovo zauzele Veliku Kladušu. Sa martovskom i majskom ustaškom ofanzivom na Kordun, došlo je do opadanja aktivnosti organizacija NOP-a u Cazinskoj krajini, mada su već uspostavljene organizacije KP ilegalnim radom nastavile svoju aktivnost na liniji NOP-a, organizovanjem obavještajnih informativnih centara, kurirskih veza, upućivanjem dobrovoljaca u partizanske jedinice, prikupljanjem materijala za potrebe bolnica, i dr.

Drugi značajniji događaj za Cazinsku krajinu zbio se 2. septembra 1942. godine, kada je 3. bataljon 1. krajiškog NOP odreda, pod komandom Cazinjanina Hamdije Omanovića, prešavši iz Podgrmeča rijeku Unu, Prvi put oslobodio Cazin. Bio je to vojni i politički uspjeh za razvoj NOB u Cazinskoj krajini. Zatim, početkom novembra 1942. godine dolazi do oslobođenja Bihaća i cijele teritorije Cazinske krajine, koja u tzv. Bihačkoj republici čini središnji dio slobodne partizanske teritorije Bosanske krajine, Like, Korduna i Banije.⁷²

⁷¹ HAK kut. 2, dok. 117 i 147.

⁷² Iako na teritoriji Cazinske krajine, do formiranja 1. korpusa NOV Hrvatske, 22. novembra 1942. godine, nisu formirane partizanske jedinice, njena aktivnost i učesće u NOB-u vidi se prema broju boraca koji su do toga vremena stupili u partizanske jedinice. Prema evidenciji opštinskih odbora SUBNOR-a Cazin i Velika Kladuša, te Bihać i Bosanska Krupa, u Cazinskoj krajini, kojoj pripadaju sadašnje teritorije komuna Cazin i Velika Kladuša, u 1941. godini bila su ukupno 433 borca, a u 1942. godini taj se broj povećao za još 1.070 pa su, prema tome, iz Cazinske krajine do kraja 1942. godine u NOP stupila 1.503 borca. General-major Mirko Turić, *Cazinska Krajina do formiranja 1. hrvatskog (4. korpusa NOV i POJ) — 1. korpusa NOV Hrvatske*, HAK, Karlovac 1987, str. 126.